

Měnící se paradigmatata

Mezinárodní vztahy v postkomunistickém Rusku

ALEXANDR A. SERGUNIN

NEOMARXISTÉ

V Ruské federaci existují dvě hlavní verze marxisticky inspirovaného politického myšlení. První z nich je tradičnější a jejím propagátorem je *Komunistická strana Ruské federace* (KSRF), vedená Gennadijem Zjuganovem. Druhá je bližší sociální demokracii a byla rozvinuta některými organizacemi (např. Gorbačovův fond) i autory, jako je Alexandr Jakovlev, Dmitrij Furman a další.

Tradicionalisté. Komunisté nebyli schopni se vyrovnat se zánikem Sovětského svazu ani s tím, že země ztratila velmocenský status. Jsou přesvědčeni o tom, že Gorbačov a Jelcin dovedli SSSR k porážce ve studené válce a nakonec i k jeho zhroucení, a proto tyto vůdce pokládají za národní zrádce.

Jak doporučovali někteří prokomunističtí experti, mělo by Rusko zvolit mezi dvěma alternativami: a) převahou národně-státních zájmů nad kosmopolitními zájmy a nezávislým postavením Ruska v systému mezinárodních vztahů, b) orientací na západní hodnoty a připojením ke společenství civilizovaných zemí.¹ Přitom KSRF prosazuje první alternativu. Komunisté zdůrazňují neměnnou povahu národních zájmů země, které nezávisejí na konkrétním režimu nebo na dominantní ideologii. Jsou přesvědčeni o tom, že hlavním ruským národním zájmem zděděným z historie je zachování územní a duchovní integrity země. Ruské národní ideji totiž podle jejich názoru odpovídá idea mocného státu založeného na multietnicitě, a proto zhroucení Sovětského svazu a oslabení ruského státu podlomilo ruskou bezpečnost a zhoršilo geostrategické postavení Ruska.

Pokud jde o vnímání hrozeb, prokomunističtí analytici stanovili určité globální vývojové trendy, které mohou ohrozit ruskou národní bezpečnost:

- 1) znovuoobnovené velmoci, které usilují o změnu svého regionálního i globálního statusu a které mohou změnit světovou rovnováhu sil (Německo, Japonsko, Čína, Indie, Brazílie, Jižní Afrika atd.);
- 2) vzestup regionalismu ve světě (Evropská unie, NAFTA, ASEAN atd.), který může potenciálně zvětšit izolaci Ruska;
- 3) zhoršení globálních sociálních, ekonomických i ekologických problémů;
- 4) snížení významu jaderného odstrašování a rozšíření nestálých regionálních aliancí se značným konfliktním potenciálem.

Komunisté rovněž prosazovali přijetí řady opatření, která by odvrátila další oslabování mezinárodní autority Ruska:

- 1) nerozšiřování členství v Radě bezpečnosti OSN,
- 2) posílení role Rady bezpečnosti OSN při udržování míru a při řešení mezinárodních konfliktů, a to s minimálním ruským zapojením do mírových misí,
- 3) zdokonalení režimu nešíření jaderných zbraní,
- 4) dodržování principu rovnosti a reciprocit při uzavírání dohod o kontrole jaderných zbraní se Spojenými státy,
- 5) odmítnutí schématu Evropa bez Ruska nebo pokusů nahradit OBSE Severoatlantickou aliancí jako hlavní bezpečnostní organizací na evropském kontinentě.²

Komunisté jsou přesvědčeni o tom, že Rusko není součástí ani Západu, ani Východu. Mělo by proto definovat svou vlastní, nezávislou cestu. Přitom komunisté nejsou „fasci-

nování“ eurasianismem, neboť ruskou i světovou historii považují za výsledek objektivních procesů spíše než mesianistických idejí. Uznávají však potřebu národního ideálu nebo doktríny, která by byla schopna konsolidovat ruskou společnost.³

Součástí komunistické zahraničněpolitické platformy je i řada regionálních priorit. SNS a blízké zahraniční komunisté (podobně jako eurasianisté a děřzavníci) považují za prioritu moskevské zahraniční politiky. Protože jsou přesvědčeni o tom, že Sovětský svaz byl rozpuštěn nezákonně, snažili se podporovat opětné sjednocení bývalých sovětských republik, i když k jeho obnovení vylučovali použití síly. Podle Zjuganova názoru by se tak mělo stát na dobrovolné bázi.⁴ Přitom k hlavním nástrojům znovusjednocení patří rozvíjení ekonomické, politické, vojenské i kulturní spolupráce mezi členskými státy SNS, vytváření příslušného institucionálního rámce, jakož i postupná transformace SNS v konfederaci, jejímž konečným cílem by bylo obnovení jednotného federativního státu.

Komunisté společně s některými liberály i nacionalisty vyvíjeli nátlak na Jelcinovu vládu, aby chránila ruské menšiny za hranicemi. V případě svého vítězství v parlamentních (1995) a prezidentských (1996) volbách plánovali podepsání příslušných dohod se sousedy Ruska, „*kteřé by umožňovaly podrobné monitorování ze strany ruských autorit a zaručily nezrušitelný souhlas našich partnerů*“.⁵

Komunisté jsou přesvědčeni o tom, že rozpuštění Varšavské smlouvy, stažení ruských vojenských jednotek z východní Evropy a ztráta kontroly nad tímto regionem vytvořily nové hrozby pro bezpečnost Ruska. Podle zveřejněného dokumentu KSRF se „*ruské hranice, vymizevší či transparentní, staly lákavými cestami pro nejrůznější komodity, špinavé peníze, infekční choroby, narkotika, zbraně i radioaktivní odpady*“.⁶

Za další hrozbu komunisté považují snahu NATO o rozšiřování a zvětšování jeho zóny odpovědnosti. „*S neskryvaným souhlasem generálního tajemníka OSN a v rozporu se základními principy mezinárodního práva se NATO dnes pokouší přisvojit si funkci kolektivního strážce míru a zasahovat do záležitostí, které jsou ve výlučné jurisdikci států, na jejichž území se vojenský konflikt odehrává... Postoj Západu k Rusku jasně ukazuje dnešní tajný komplot mezi NATO a OSN uzavřený za zády Ruska, který umožňuje NATO použít ozbrojené síly v Jugoslávii údajně ve jménu OSN*“.⁷

KSRF poukazovala na to, že rozšiřování NATO směrem na východ v mnoha směrech naruší strategickou rovnováhu v Evropě, protože:

- a) zlikviduje existující bezpečnostní nárazník mezi Ruskem a NATO;
- b) přiblíží vojenskou přítomnost NATO až k ruským hranicím, včetně vojenských základen a pravděpodobně i jaderných zbraní;
- c) vyprovokuje vojenskou výstavbu Ruska na západních a severozápadních hranicích;
- d) zpochybní status Ukrajiny a Moldovy jako neutrálních států;
- e) způsobí kolaps Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě z roku 1990;
- f) „podlomí“ roli OBSE jako základu evropského bezpečnostního systému.

Zveřejněný dokument KSRF uvádí: „*Dnes je zcela jasné, že angažovanost NATO v Bosně, proklamované záměry Severoatlantické aliance zvětšit svou zónu odpovědnosti a dát jí novou roli a plány na její rozšíření dále na východ nejen o bývalé socialistické země, ale i o tradičně neutrální státy jsou všechno komponenty jednotné strategie zaměřené proti Rusku*“.⁸

Podle jiných hodnocení je cílem Spojených států „podlomit“ ekonomickou, vědeckotechnickou i vojenskou způsobilost Ruska, jakož i izolovat Moskvu od slibných obchodních partnerů a trhů (zejména v oblastech vyspělých technologií a zbrojního obchodu). Motivem Západu pro takové chování je snaha zabránit transformaci Ruska v potenciálního rivala.⁹

S cílem ovlivnit prozápadní Jelcinovu vládu i NATO komunisté podnikali některé kroky prostřednictvím své frakce v parlamentu. Na základě nových realit navrhla tato frakce zrevidovat Smlouvu o konvenčních ozbrojených silách v Evropě a vyjádřila svůj negativní postoj k ratifikaci smlouvy START II, pokud Spojené státy a NATO nezmění své sta-

novisko k rozšiřování Severoatlantické aliance. Komunisté opětovně vyhrožovali návratem k diskuzi o účasti Ruska v programu Partnerství pro mír.¹⁰ Konečně pak frakce KSRF společně s liberálními demokraty naléhala na vládu, aby čelila pronikání zemí NATO na Balkán, a to prostřednictvím bilaterálních vztahů i multilaterálních institucí.¹¹

Jejich oponenti z řad děržavníků a realistů s nimi v zásadě souhlasili v hodnocení důsledků rozšiřování NATO. Poukazovali však na některé významné skutečnosti. Za prvé, především je chybné – pokud jde o rozšiřování NATO – představovat si členské státy NATO jako zcela jednotnou organizaci a ignorovat rozdílné názory různých politických sil o tempu a rozsahu jeho rozšiřování. Za druhé, rozhodnutí o rozšiřování NATO bylo učiněno jako pokus o překonání krize jeho identity a o zvládnutí hrozeb objevujících se po skončení studené války, nebylo tedy zaměřeno výhradně proti Rusku. Za třetí, je možné dosáhnout kompromisu mezi Severoatlantickou aliancí a Ruskem, zaručujícího bezpečnost Moskvy a minimalizujícího nežádoucí důsledky rozšiřování NATO. A tohoto kompromisu bylo nakonec opravdu dosaženo na pařížském summitu.

Pokud jde o jiné regiony, komunisté navrhovali obnovení vazeb Ruska s jeho tradičními přáteli a spojenci, jako je Irák, Libye, KLDK a Kuba. Tím by bylo podle jejich názoru možné předejít samovolnému světovému vedení USA a zajistit Rusku výnosné zakázky pro jeho nevyužitý zbrojní průmysl. Akceptovali détente v čínsko-ruských vztazích, jakož i aktivní politiku zbrojního vývozu do tohoto regionu, neboť ta by posílila mezinárodní autoritu Ruska a podpořila jeho obranný průmysl. Mnozí předáci KSRF byli fascinováni čínským modelem socialismu a zastávali názor, že by Gorbačov měl využít zkušeností ČLR pro zreformování Sovětského svazu. Přitom KSRF je zároveň znepokojena budoucí bezpečnostní orientací Číny a vzájemným poměrem sil v asijsko-tichomořské oblasti, který se utváří nepříznivě pro Rusko.¹²

V této souvislosti je třeba podotknout, že na rozdíl od vnitropolitické sféry se KSRF nepodařilo zformulovat nějakou logickou a jasně vyjádřenou zahraničněpolitickou doktrínu. Využívala jen úsudky a poznámky stranického vedení, znesnadňující nějakou rekonstrukci zahraničněpolitické platformy KSRF. Navzdory svému obrovskému domácímu vlivu nebyla KSRF schopna ovlivnit ruskou diskuzi o teorii diplomacie.

Sociální demokraté jako potvrzení nového politického myšlení? Michail Gorbačov po své rezignaci v prosinci 1991 a řada jeho blízkých přátel (např. Alexandr Jakovlev a Georgij Šachnazarov) se zaměřili na vytvoření sociálnědemokratického hnutí v Rusku, které by čelilo komunisticko-nacionalistické koalici i monetaristům. Nejdůležitější oporou rodící se sociální demokracie v Rusku se stal Gorbačovův fond a časopis *Svobodnaja mysl*. I když se sociálním demokratům nepodařilo vytvořit žádnou vlivnou politickou koalici srovnatelnou s děržavniky, s komunisty nebo se Žirinovským, dokázali vytvořit některé zahraničněpolitické koncepce, které ovlivnily ruskou diskuzi o teorii mezinárodních vztahů.

Podobně jako u eurasianistů se sociálnědemokratické bezpečnostní myšlení soustředilo na koncepci stability. Vnitřní stabilita byla definována jako soudržnost v rámci politického systému, dodržování normálních demokratických postupů, pokud jde o výměnu vládnoucích elit, absenci naléhavých etnických a sociálních konfliktů, jakož i zdravé, fungující ekonomiky.¹³ Mezinárodní stabilita měla vycházet z rovnováhy zájmů mezi hlavními mezinárodními aktéry (na rozdíl od rovnováhy moci v minulosti).¹⁴

Sociální demokraté společně s dalšími myšlenkovými školami přispěli k ruské diskuzi o národních zájmech. Na rozdíl od Gorbačovovy doktríny, která byla založena na bezpodmínečné prioritě všelidských zájmů, sociální demokraté uznávali, že národní zájmy jsou předmětem primárního „snažení“ každé země. Přitom národní zájmy definují jako vyjádření základních potřeb národa (přežití, bezpečnost, stálý rozvoj).¹⁵ Národní zájmy mohou být subjektivní ve smyslu jejich formy nebo způsobu vyjádření, ale jsou rozhodně objektivní ve smyslu jejich povahy. V národním státě se národní zájmy obvykle shodují se státními zájmy. V mnohonárodních zemích, jako je Rusko, je artikulace a reprezentace ná-

rodních zájmů mnohem komplikovanějším procesem, zahrnujícím četné politické aktéry a vyžadujícím více času i úsilí pro dosažení veřejného konsenzu.

Některé analýzy blízké sociálním demokratům uvádějí, že by ruské národní zájmy měly zahrnovat tři hlavní komponenty:

- 1) ochranu demokratického řádu, územní integrity, zajištění vojenské bezpečnosti a mírových podmínek pro rozvoj a předcházení různým vojenským hrozbám; kromě toho jsou identifikovány některé méně významné zájmy – zbrojní kontrola a odzbrojení, nešíření jaderných zbraní, potírání mezinárodního terorismu;
- 2) vytváření příznivých, vzájemně výhodných a rovných podmínek pro účast na mezinárodní dělbě práce a na mezinárodních obchodních i humanitárních výměnách;
- 3) ochranu zájmů ruských občanů mimo území Ruska.¹⁶

Sociální demokraté se však neomezují na uznávání významu národních zájmů. Zastávají názor, že ve světě, který je stále více vzájemně propojen, si mezinárodní aktéři nemohou dovolit sledovat pouze vlastní zájmy. Protože se mezinárodní prostředí stalo multidimenzionálním, aktéři by měli brát v úvahu jak národní zájmy ostatních účastníků, tak i univerzální (všelidské) zájmy. Podle názoru sociálních demokratů je nacionalismus absolutně překonaný a škodlivý nejen pro světové společenství, ale i pro národ provádějící nacionalistickou politiku.¹⁷ Jak uvedl Jurij Krasin z Gorbačovova fondu: „*V dnešní době existuje nutková potřeba podstatné a kvalitativní transformace celého systému světového společenství. Příčinou této potřeby jsou četné hrozby pro existenci lidstva. V této souvislosti se všelidské zájmy, hodnoty a přístupy stávají důležitějšími než omezené zájmy, včetně národních zájmů jednotlivých zemí v jejich tradičním smyslu.*“¹⁸

Nové politické myšlení je tedy stále důležité nejen pro Rusko, ale i pro ostatní svět. Neměl by se však opakovat základní omyl gorbačovské verze nového politického myšlení; národní zájmy nemusejí být obětovány kvůli všelidským hodnotám. Je třeba najít rovnováhu mezi národními a univerzálními zájmy.¹⁹ V této věčné realisticko-idealistické diskuzi se proto sociální demokraté rozcházejí s oběma stranami.

Sociální demokraté si uvědomují, že demokracie v systému mezinárodních vztahů je dosud v plenkách a málo všelidských hodnot zapustilo kořeny do mentality lidstva. Vytvoření globální občanské společnosti považují za jedinou cestu k nahrazení národních zájmů všelidskými hodnotami. Z jejich pohledu by světová občanská společnost mohla být založena na systému horizontálních vazeb mezi vládními i nevládními organizacemi, zabývajících se ekonomickými, politickými, ekologickými i kulturními záležitostmi.²⁰ Někteří experti (např. Šachnazarov) navrhovali vytvořit světovou vládu, která by mohla vyřešit globální problémy a zachránit lidstvo před hrozící katastrofou.²¹ Tímto způsobem by mohl být v praxi realizován kantovský projekt věčného míru, který se stal metodologickou základnou nového politického myšlení a jeho současných obhájců.

Sociální demokraté vnímají svět jakoby v pohybu od unipolární struktury (Spojené státy jsou jedinou supervelmocí) ke struktuře multipolární. Žádná ze zemí nebo ideologií nebude moci vnucovat svůj model jiným. Sociální demokraté nesouhlasí s Fukujamovou tezí o celosvětové dominanci liberálnědemokratického modelu. V dohledné budoucnosti budou mezi sebou soutěžit různé civilizační modely. Budoucí svět se zrodí v procesu interakce dvou vzájemně si odporujících procesů – integrace a regionalizace. Budoucí póly moci vzniknou na základě ekonomické, náboženské a kulturní diferenciace. Někteří analytici rozlišují arabsko-muslimské, eurocentrické (včetně Spojených států), eurasijské (včetně východní Evropy), jihoatlantické, indické a asijsko-tichomořské centrum.²² Jiní považují za hlavní budoucí póly Severní Ameriku, Evropskou unii, Eurasii, islámský svět a asijsko-tichomořskou oblast.²³ V každém případě tyto vývojové trendy učiní svět méně předvídatelným a více multidimenzionálním, než tomu bylo dosud.

Jakou identitu by si mělo zvolit Rusko? Sociální demokraté jsou sice obvykle ovlivněni eurasijskou zeměpisnou polohou země, ale zdůrazňují, že z kulturního a civilizačního hlediska je Rusko součástí Evropy a Rusové součástí evropské populace.²⁴ Rusko by se

proto mělo hlásit k celoevropským ekonomickým, politickým a bezpečnostním strukturám. Evropa je rovněž definována v civilizačním spíše než v geografickém smyslu; stále populární mezi ruskými sociálními demokraty je gorbačovský projekt Evropy od Vancouveru po Vladivostok.

Sociální demokraté také zdůrazňují potřebu efektivní politiky vůči východní Evropě, neboť Rusko má životní geostrategické, ekonomické i kulturní zájmy v tomto regionu. Jsou přesvědčeni o tom, že mnohé východoevropské země (konkrétně Polsko, Maďarsko, Česká republika a Slovensko) jsou v tempu i rozsahu jejich přechodu od totalitního systému k demokratické vládě a k tržní ekonomice před Ruskem. Proto by Rusko mělo pečlivěji studovat a více využívat jejich zkušeností při uskutečňování svých sociálně-ekonomických reforem. Někteří experti doporučují vytvoření zvláštních ekonomických vztahů s těmito zeměmi, které by byly založeny na odpovídajícím právním základě a kromě toho by zahrnovaly vytvoření organizační struktury – bilaterálních komisí pro ekonomickou, vědeckou a technologickou spolupráci, společných bank, obchodních a průmyslových komor, obchodních a investičních garančních fondů atd.²⁵ Východoevropané však projevíli malý zájem o model zvláštních vztahů hlavně proto, že se již orientovali na Evropskou unii spíše než na své bývalé partnery ze socialistického bloku.

Podle názoru sociálních demokratů má Rusko velký zájem o to, aby se země východní Evropy necítily ohroženy. Uvědomují si, že by vnímaná hrozba ze strany Ruska mohla mnohé evropské země donutit k připojení k NATO. Pro odvrácení takového scénáře musí Rusko nabídnout solidní záruky pro zajištění bezpečnosti východoevropských států.²⁶ Východoevropany však ruské záruky neuspokojily; raději se rozhodli pro členství v Severoatlantické alianci.

Navzdory prozápadním tendencím projevujícím se v sociálnědemokratické zahraničně-politické orientaci někteří analytici zdůrazňovali potřebu vyváženějšího přístupu ke geopolitickým prioritám. Doporučovali aktivnější rozvíjení vztahů Moskvy s Východem. Jak uvedl jeden z expertů, „*nejmocnější sousedé Ruska jsou na východě – v Asii. Jeho vztahy s Východem zahrnují jeho vztahy s Čínou. Ty již mají svůj zásadní význam a jejich důležitost pro osud Ruska dále poroste v prvním desetiletí příštího století, kdy Čína bude podle mnohých předpovědí mít reálnou šanci stát se ekonomickou (a možná i vojenskou) supervelmocí.*“²⁷ Pro zvládnutí výzev, objevujících se jak na Východě, tak i na Západě, sociální demokraté navrhovali model multidimenzionálního partnerství, zaměřeného na spolupráci s významnými světovými aktéry, a to bez ohledu na jejich geografickou polohu. Podle tohoto modelu by ruská politika neměla být založena na rozehrávání geopolitických karet (čínské, americké, evropské). Místo toho by se měla orientovat na vytváření dlouhodobých a stabilních bilaterálních vztahů a prosazovat multilateralismus.²⁸ Není však jasné, jakých metod by mělo být použito k vytváření takových vztahů a jak přesvědčit ostatní mocnosti o nutnosti akceptovat uvedený model.

Souhrnně řečeno, sociálnědemokratická zahraničněpolitická doktrína přebírá mnohé koncepty a principy Gorbačovova nového politického myšlení. To bylo však doplněno obsahovou národních zájmů Ruska a vyváženou politikou ve vztahu k Východu i k Západu.

PRÁVICOVÍ RADIKÁLOVÉ

V Rusku existuje řada radikálních a extremistických organizací, které spojuje především jejich odmítání Jelcinových vnitřních reforem a kritika jeho prozápadní zahraniční politiky. Zároveň však mezi nimi existují velké neshody v názorech na ruskou historii i na vhodný model pro budoucnost. Proto nejsou schopny překonat svůj negativismus a rozvíjet vlastní soudržnou agendu zaměřenou do budoucna.

Nejvýznamnější z pravicově radikálních organizací je *Liberálnědemokratické strana Ruska* (LDSR) Vladimira Žirinovského. Její frakce byla v letech 1993–1995 největší frakcí v ruské Dumě. I v ruském parlamentu zvoleném v prosinci 1995 získala tato strana vlivné pozice.

Je nesnadné rekonstruovat Žirinovského koncepci zahraniční politiky, neboť postrádá elementární logiku a forma vyjadřování jeho myšlenek je extravagantní. Je nutné mít na zřeteli, že jeho četná tvrzení si navzájem odporují. Zdá se, že jako svůj teoretický základ Žirinovskij preferuje geopolitiku, ale zároveň si dokáže vypůjčovat některé ideje patřící jiným myšlenkovým školám. Všechny tyto okolnosti je třeba brát v úvahu při analyzování Žirinovského zahraničněpolitických názorů.

Podle Alexeje Mitrofanova, představitele LDSR ve výboru Státní dumy pro zahraniční záležitosti, národní zájmy Ruska zahrnují:

- vytvoření příznivějších mezinárodních podmínek pro ekonomický i politický rozvoj země,
- zajištění národní bezpečnosti země a mezinárodní stability,
- obnovení strategických vazeb Ruska a jeho historického geopolitického prostoru,
- obnovení ruského státu v jeho přirozených hranicích, především připojením Ukrajiny a Běloruska k Rusku,
- znovuzískání práv Ruska na přístavy v Černém a v Baltském moři, jakož i na průlivové cesty do západní Evropy,
- obnovení role Ruska jako světové supervelmoci, odpovídající jeho historickému předurčení,
- zamezení jakémukoli zasahování do vnitřních záležitostí Ruska.²⁹

Blízké zahraničí je pro LDSR prioritou číslo jedna. Na jedné straně předáci LDSR požadovali, aby Rusko skoncovalo s pomocí bývalým republikám Sovětského svazu, a prohlašovali, že si je nepřejí jako součást Ruska, alespoň nikoli v blízké budoucnosti. Na druhé straně však předpokládali Rusko zahrnující všechna území bývalého Sovětského svazu, protože počítali s tím, že bývalé republiky budou z ekonomických a bezpečnostních důvodů usilovat o podřízení Rusku. Pokud jde o Rusko samotné, LDSR navrhovala vytvoření nového, rozšířeného Ruska, které by nemělo žádné oddělené republiky založené na národnostním principu, a Rusové by v podstatě byli *primes inter pares*, protože ostatním národnostem by bylo dovoleno udržovat své kulturní, nikoli však politické identity. Jak to vyjádřil Žirinovskij: „*Jsmo proti konzervování SNS, stejně jako jsme proti znovuvytvoření SSSR. Pokud se někteří chtějí připojit k Rusku, jsou vítáni, ale pouze s právem územní jednotky, tj. provincie nebo oblasti. Žádné národně-státní formace.*“³⁰

V jednom interview Žirinovskij údajně prohlásil, že Rusko nestojí o Zakavkazsko, neboť tam je jen samá kriminalita, žádná reálná ekonomika a žádné příležitosti pro ruský profit. Řekl, že by Írán mohl převzít Ázerbájdžán a Arménii, zatímco Gruzie by mohla připadnout Turecku. Zároveň však řekl, že jednoho dne tyto země zase budou chtít patřit k Moskvě. V jiné zprávě se Žirinovskij vyjádřil, že se Rusko „přičiní o záchranu“ zakavkazských a středoasijských států, pokud mu tyto státy za to zaplatí.

Podle jedné zprávy se měl Žirinovskij vyjádřit, že by východní Ukrajina, Bělorusko a Moldova měly být součástí Ruska. Jiná zpráva mu přisuzuje výrok, že Ukrajinci a Bělorusové jsou Rusové a že chtějí patřit k Rusku. Dále pro jeden rumunský list uvedl: „*Ukrajina nebyla a nikdy nebude nezávislá. Bude jednou z našich provincií.*“³¹

Pobaltské státy by se měly podle Žirinovského stát součástí Ruska, a to s výjimkou Tallinnu, jenž by měl být samostatným městským státem, a tři litevských měst, která by měla tvořit malý Litevský stát. Koenigsberg by měl být jednoho dne vrácen Německu. A pokud jde o Finsko, Žirinovskij zdůrazňoval, že to by neměl být „žádný problém“. Avšak v tom případě, pokud by Finsko chtělo zpátky Karélii, mohlo by celé Finsko připadnout Rusku.³²

V Žirinovského vizi by Rusům, žijícím mimo Rusko, mělo být poskytnuto dvojí občanství a Rusko by je mělo hájit především ekonomickými mocenskými nástroji. Pokud jde o východní Evropu, podle názoru Žirinovského by se tři města v severozápadním Polsku měla stát součástí Německa a Polsko by mělo jako kompenzaci dostat Lvov na Ukrajině. Žirinovskij neměl námitky proti připojení Polska k NATO. Polskému reporté-

rovi řekl: „*Chce-li se Polsko připojit k NATO, je to vnitřní záležitost Polska a NATO... Až donedávna garantovaly polské hranice ruské síly. Dnes je třeba obracet se v této věci na NATO a na Německo, které hraje hlavní roli v této části kontinentu.*“ Zároveň však varoval, že by se východoevropské země mohly stát západními sluhy, a radil jim, aby zůstaly neutrální. Naléhal rovněž na rozpuštění NATO, protože Varšavská smlouva byla již rozpuštěna.³³

Z pohledu Žirinovského by se Slovensko mohlo stát součástí Ruska, Česká republika by přešla k Německu. Rakousko a Slovinsko by se spojily, patrně spolu s Německem. Bulharsko by mohlo převzít dobрудžskou část Rumunska. Řecko by vrátilo Bulharsku Thráki. V bývalé Jugoslávii by si Srbové, Chorvaté a Bosňané zachovali své existující hranice. Žirinovskij doporučoval, aby se všechny zahraniční síly nebo síly OSN z bývalé Jugoslávie stáhly, aby všechny válčící strany mohly urovnat konflikt podle svého, ale rovněž řekl, že Rusko a balkánské státy budou řešit všechny problémy Balkánu společně.

LDSR považuje Spojené státy za zásadně protiruskou mocnost, která má v úmyslu rozdrobit Rusko na množství států závislých na Západu. Avšak vzhledem k americké síle je Moskva nucena spolupracovat s Washingtonem zejména při udržování mezinárodní bezpečnosti.³⁴ Zatímco před prosincovými volbami v roce 1993 Žirinovskij předváděl do jisté míry okázalý protizápadní šavlový tanec, po volbách se poněkud stáhl a zmírnil svou rétoriku, protože se chtěl prezentovat jako někdo, s kým může Západ jednat.

Ve své knize *Poslední výpad na jih* Žirinovskij proklamuje jako geopolitickou koncepci pro Rusko nutnost získat přístup ke Středozemnímu moři a k Indickému oceánu, a to vojenským výbojem.³⁵ Tento poslední výpad považuje za „úkol záchrany ruského národa“. Dokazuje, že si Rusko potřebuje zajistit přístup k teplovodním cestám, aby se mohlo rozvíjet a prosperovat, a že si potřebuje podmanit své jižní sousedy na Kavkaze, ve Střední Asii, v Turecku, v Íránu i v Afghánistánu, aby eliminovalo hrozby panturkismu a panislámismu. Tvrdí, že Ankara plánuje „vytvoření Velkého Turecka, sahajícího od Jadrana až po Tádžikistán“. To by Turecku umožnilo ovládnout slovanské obyvatelstvo v bývalé Jugoslávii a v Bulharsku a zároveň vyvíjet silný nátlak na Rusko přes Kavkaz a Střední Asii. Tvrdí, že se Moskva musí bránit tím, že se postaví do čela panslovanské a protiturecké aliance, patrně v partnerství s obnoveným Německem. Naznačuje, že vojenský výboj v jižním směru by byl základem obrody ruské armády, která prožívá těžké časy.³⁶

Podle názoru Žirinovského jen Rusko může zabránit náboženské válce mezi islámem a křesťanstvím. „*Rusko by mohlo být faktorem stability. Mohlo by zastavit proces dezintegrace Evropy, Balkánu i Střední Asie.*“³⁷

V jednom interview Žirinovskij navrhuje vytvoření trojstranné německo-rusko-indické osy, spojující expandující Německo, nové Rusko (zahrnující většinu bývalého Sovětského svazu plus některá další území) a Indii. Podle jeho představ by si taková osa přibližně se dvěma miliardami lidí dokázala poradit se světem. Indie a Rusko dohromady by mohly neutralizovat Čínu, Německo a Rusko by mohly buď neutralizovat, nebo kontrolovat Evropu.³⁸ LDSR se obává čínské etnické agrese proti ruskému Dálnému východu a podporuje uplatňování tvrdých ekonomických, administrativních i vojenských metod k zastavení Pekingů.³⁹

Pokud se týká regionálních problémů, Žirinovskij řekl japonským novinářům: „*Raději neotevírejte otázku Kurilských ostrovů, jinak přijdeme s problémem kompenzace za 40 let nezákonného využívání Sachalinu Japonskem... Poženeme každého z Ochotského moře – Japonce, Korejce, Filipínce... Ochotské moře bude uzavřené ruské moře. Vytvoříme dvě stě mílovou zónu a vy budete lovit ryby v Austrálii.*“⁴⁰

Na rozdíl od vlivu liberálních demokratů ve vnitřních záležitostech byl jejich vliv na zahraničněpolitické záležitosti poměrně malý. Fenomén Žirinovskij posunul ruské bezpečnostní diskuze lehce doprava, ale neměl žádný přímý vliv ani na oficiální zahraniční politiku, ani na vojenské doktríny, ani na teoretické diskuze.

POSTMODERNISMUS V RUSKU?

Až dosud bylo ruské bádání zcela indiferentní vůči postmodernismu jako škole západního politického myšlení. Ruské akademické společenství většinou ignorovalo postmoderní problematiku a diskuze kolem ní. Mnozí ruští teoretici ve skutečnosti dokonce ani nevěděli o existenci této specifické školy. Málokteří filozofové a historici se vůbec pokusili uplatnit postmodernistické přístupy ve svém výzkumu,⁴¹ zatímco někteří politologové studovali postmodernismus jako jednu ze západních škol politického myšlení.⁴²

Postmodernismus je hlavně považován za irelevantní pro ruskou politickou diskuzi. Zahraničněpolitictí experti zaujímají nevráživý postoj k postmodernismu, protože si myslí, že jim neposkytuje ani teoretický rámec pro vyjádření národních zájmů či geopolitických koncepcí, ani praktické rady v konkrétních problémech.

Někteří však naznačili, že určitý postmodernistický pohled by mohl být v Rusku uplatněn, a to vzhledem k jistým zvláštnostem jeho národní mentality. Rusové nikdy nebyli spokojeni s projektem modernosti, založeným na racionalismu, víře v přímočarý pokrok a rozhodující roli vědy a poznání. Dokonce i marxismus, typický produkt modernosti, byl adaptován na ruské podmínky. Rusové nikdy nevnímali jiné civilizace jako nepřátelské; naopak byli plně otevřeni dialogu s jinými civilizacemi a kulturami.

U některých ruských vědců sílí pocit, že země již vstoupila do postmoderní epochy. Jsou zde zcela nové časové a prostorové dimenze, v jakých společnost i jednotlivci žijí v období přechodu. Výrazně se změnily rovněž morální hodnoty a individuální vnímání okolního světa. Přitom ekonomický a technologický potenciál Ruska, jeho struktura i politický systém stále zůstávají v období modernismu. Tento typicky postmoderní rozpor mezi materiálními podmínkami jednotlivce a jeho psychologickou a duchovní orientací se postupně objevuje jako módní téma v ruské společenskovědní literatuře. Irina Busyginová z Ústavu Evropy ve své esejí, publikované v ruském politickovědním časopise *Polis*, vykresluje městský svět postperestrojkové Moskvy, představující směs sovětských i kapitalistických, ruských i západních hodnot a životních stylů.⁴³ Jiný adept postmodernismu věří, že v postmoderní epoše politika nezávisí na ekonomice, ideologii a intelektuálnosti; nepotřebuje již žádnou legitimitu a moc se projevuje ve svém ryzejším smyslu, tj. jako moc pro moc samu.⁴⁴ Jiní akademici nesdílejí antiracionalistické a antifundacionalistické názory postmodernistů, ale uznávají existenci postmoderní éry se zcela novým politickým systémem, aktéry i pravidly hry, což by mělo být zkoumáno novými výzkumnými metodami.⁴⁵ Dokonce i realista Vladimir Lukin připouští, že svět vstoupil do nového stadia svého vývoje, které se podstatně liší od předcházejících etap. Proč už není relevantní stará diskuze mezi realismem a idealismem, vysvětluje následovně: „*Moderní svět, různorodější a mnohotvárnější než dříve je svět postmoderní globální vzájemné závislosti a středověké neandertálské geopolitiky; sekulární racionality a religiózního fundamentalismu; integrované ekonomiky, informací, a dokonce ideologie (svobodný trh a demokracie) a značně se lišících životních standardů.*“⁴⁶

V této souvislosti je však třeba podotknout, že pro mnohé ruské akademiky je postmodernismus jen jakýsi druh intelektuální hry či zábavy. Pokud se experti zabývají bezpečnostními záležitostmi, stále vycházejí z tradičnějších teorií. Zároveň postmodernistické myšlení začalo ovlivňovat ruskou zahraničněpolitickou diskuzi, a to alespoň v oblasti modelování nového světového uspořádání, místa Ruska ve světové civilizaci, definování národních zájmů atd.

Např. Iljin odmítá už samu ideu postmodernosti, protože nevěří v konec historie člověka. Nabízí však dost postmoderní vidění světa popisováním evoluce systému mezinárodních vztahů od vestfálského, vídeňského, versailleského a jaltského modelu až k současnosti, která se projevuje jako kombinace národních států s posturbanistickou mutací civilizace a s globálními obcemi/choritiky (z řeckého choritika – vesnický, venkovský, oblastní či regionální). Ty poslední interpretuje jako transteritoriální, transnacionální a globální politické systémy, založené na telekomunikacích a na politické rétorice.⁴⁷

Někteří ruští postmodernisté využívají gramatologický civilizační model, vypůjčený od západních poststrukturalistů, k vysvětlení příčin konfliktu mezi různými národy a civilizacemi. Tento model aspiruje na větší přesnost než známá Huntingtonova teorie střetu civilizací. Podle tohoto modelu je systém písma důležitějším civilizačním spojovacím článkem mezi členy určitého národa např. než náboženství nebo kultura. Např. současné Rusko je z náboženského hlediska spíše volnou formací, ale ve smyslu písma (cyrilice) je daleko homogennější. Čínské dialekty se liší tak značně, že funkci jazyka jako společného prostředku dorozumívání plní jen písmo.⁴⁸

Ve světě existuje „válka abeced“; většina válčících národů a skupin totiž používá různých systémů písma, tj. patří k různým civilizacím. Některé skupiny buď vedoucí válku, nebo zapletené do nějakého jiného konfliktu zahrnují: Srby (cyrilice, pravoslaví) – Chorvaty (latinka, katolicismus), společný jazyk, srbochorvatština; Náhorní Karabach (arménská abeceda, arménská církev) – Ázerbájdžán (přecházení z cyrilice k latince, islám); řečtí Kypřané (řecká abeceda, pravoslaví) – turečtí Kypřané (latinka, islám); Rusové (cyrilice, pravoslaví) – Čečenci (kteří v roce 1992 začali přecházet od cyrilice k latince). Existují i strany vyznávající společné náboženství, ale používající různou abecedu: 1) Pravoslavní: Moldované (latinka) – Podněsterská republika tvořená Rusy a Ukrajinci (cyrilice); Abcházci (cyrilice) – Gruzínci (gruzínská abeceda); Gruzínci (gruzínská abeceda) – Jihoosetinci (cyrilice); Řekové (řecká abeceda) – Makedonci (cyrilice). 2) Muslimové: středotáďžická vláda (cyrilice) – partyzáni (arabská abeceda) atd.⁴⁹

Malé civilizace bývají zdrojem napětí v mezinárodních vztazích proto, že bojují za své přežití. Vedou války proti mocnějším civilizacím, čímž tvoří dějiny. Postmodernisté jsou velmi skeptičtí, pokud jde o schopnosti mezinárodních organizací čelit destabilizujícímu potenciálu malých civilizací.

Pro zastánce gramatologického modelu je však velmi nesnadné přesvědčit mnohé ruské vědce o tom, že hlavním zdrojem vnitronárodních i mezinárodních konfliktů je právě systém písma. Tento model – jak vědci dokazují – popisuje symptomy konfliktů spíše než jejich příčiny. A skutečně četné příklady konfliktů lze nalézt jak mezi, tak i uvnitř národů používajících stejnou abecedu: vnitroarabské konflikty, Latinská Amerika, Čína – Tchaj-wan, války mezi evropskými národy, občanské války (od americké až po ruskou) atd. Přesto může být gramatologický model heuristicky cenný pro pochopení historie různých civilizací a dělicích čar mezi nimi.

Pokud jde o bezpečnostní otázky, ruští postmodernisté tvrdí, že by ruská politika neměla vycházet z koncepce národních zájmů. Národní zájem je podle jejich názoru: 1) heuristicky neproduktivní, 2) teoreticky chabý, 3) politicky škodlivý.⁵⁰ Přitom postmodernisté dekonstruovali koncepci národních zájmů, aby dokázali její nevýznamnost. Pro ně je tato koncepce pouhou kamufláží pro omezené zájmy. Ve skutečnosti tzv. národní zájmy – podle jejich názoru – nevyjadřují ani zájmy státu, ani zájmy národa, ale jsou to zájmy elity, která řídí vládu. Aplikujeme-li toto pojetí na společnost, vládnoucí elita se snaží legitimizovat své postavení a kontrolu nad státem i společností. Každá vrstva nebo skupina má vlastní verzi národních zájmů, ale jen verze nejmocnější skupiny se stává oficiálně uznávanou doktrínou. To však neznamená, že nejmocnější ze všech dílčích koncepcí odpovídá reálným zájmům většiny obyvatel země. Proto zahraniční politika založená na kvazinárodních zájmech může být pro významnou část společnosti škodlivá.⁵¹

Zatímco koncepce národních zájmů byla podle jejich názoru užitečná a produktivní v době počátků modernosti, dnes představuje pouze konzervativní utopii. Postmodernisté kategorizovali tuto koncepci a obrodu realismu v Rusku i v jiných zemích jako primitivní komunitaristickou reakci na dominanci a univerzalizmus v době modernosti. Podle postmodernistické interpretace směřuje koncepce národních zájmů k ochraně zvláštnosti (či dokonce výjimečnosti) proti univerzálnosti, která byla lidstvu vnucena osvícenstvím. Tento extrém proto zavádí stoupence koncepce národních zájmů do intelektuální i politické slepé uličky. Teoreticky můžete k prokázání své jedinečnosti nebo zvláštních práv nad ně-

čím – tím či oním způsobem – použít nějakou univerzální matici, protože jinak nemáte žádné kritérium pro srovnávání různých objektů. Z politického hlediska může země, obhajující pouze své národní zájmy, vyprovokovat nekonečnou konfrontaci s jinými mezinárodními aktéry.

Postmodernisté dokazovali, že koncepce se v době nadnárodní ekonomiky, informací a komunikací stává překonanou. Nemůže vyhovovat novému světovému uspořádání, které předpokládá, že se státy vzdají podstatné části své národní svrchovanosti ve prospěch nadnárodních organizací (včetně bezpečnostních záležitostí).

Postmodernisté varují, že vyhledávání ruských národních zájmů může svést zemi z cesty směřující k demokracii. V globálním smyslu to může vést ke konfrontaci s jinými mocnostmi, které odmítají univerzální hodnoty a sledují pouze národní zájmy. Příkladem takové konfrontace může být liberální demokracie verus islámský fundamentalismus, či jeden etnický nacionalismus proti druhému.

Jediným řešením je vzdát se obou extrémů – univerzalizmu i komunitarismu. Staré univerzality, které se ukázaly falešné nebo protidemokratické, by měly být opuštěny. Místo nich by měly být nalezeny nové univerzální normy, založené na multikulturalismu, toleranci, sebekriticismu a kultuře dialogu.⁵² Postmodernisté se však zároveň vyhnuli formulování konkrétních modelů bezpečnosti, ať již pro Rusko, či pro svět.

V dohledné době se postmodernisté pravděpodobně nestanou vlivnou školou v ruských mezinárodních vztazích, protože existují nejméně tři hlavní překážky pro růst jejich vlivu. Za prvé, Rusko je stále ve stadiu pokusů o definování své vlastní národní identity, a proto pro akademiky i politické plánovače po mnoho let zůstanou atraktivními realistické koncepce, jako jsou národní zájmy, národní bezpečnost, rovnováha moci atd. Za druhé, postmodernisté, omezující se na dekonstruování, nejsou schopni vytvořit žádnou novou teorii (oponující samotné ideji teoretizování). Za třetí, západní věda již prošla vrcholem postmoderní diskuze (na sklonku 80. a na počátku 90. let), zatímco Rusko bylo poměrně izolováno od těchto diskuzí. Západní postmodernisté tak patrně zmeškali svou nejlepší příležitost získat následovníky v Rusku.

Protože však Rusko pokračuje ve svých reformách a otevírá se větší mezinárodní spolupráci, musí se vyrovnat i s postmoderní problematikou. Odpovědi na postmoderní výzvy nemusejí dávat postmodernisté podobní západním; mohou být možná nalezeny některými jinými školami myšlení. Ale s těmito výzvami bude potřeba se nějakým způsobem vypořádat, jinak by se Rusko nikdy nemohlo stát soutěžeschopným a prosperujícím.

ZAHRANIČNĚPOLITICKÝ KONSENZUS?

Spolu s polarizací ruských zahraničněpolitických elit i veřejného mínění se v období 1994–1997 projevovala jasná tendence ke konsenzu o zahraniční politice. Tento vývoj odráží relativní ekonomickou i politickou stabilizaci země. Kromě toho diskuze z let 1991 až 1993 vyústily v definování určitých společných principů, na nichž se hlavní školy shodly. Přítom rýsující se konsenzus lze popsat následovně:

- 1) Realismus a geopolitika se staly široce uznávanými teoretickými koncepcemi, a to bez ohledu na politické a ideologické zaměření škol.
- 2) Prioritní jsou národní zájmy Ruska, druhotná role připadá všelidským či kosmopolitním hodnotám.
- 3) Rusko by mělo zůstat velmocí s významným hlasem v mezinárodním společenství.
- 4) Prioritu před vnitřními potřebami země by neměly získat zahraničněpolitické cíle Ruska.
- 5) Hlavní národní zájem Ruska spočívá v zajištění bezpečnosti a územní integrity země.
- 6) V dnešním světě má bezpečnost nejen vojenská a geopolitická, ale též společenská, ekologická, kulturní a další dimenze, životně důležité pro jednotlivce i společnost.
- 7) Rusko by nemělo být zainteresováno ve prospěch buď Východu, nebo Západu. Jeho politika by naopak měla být nestranná a orientovaná na spolupráci se všemi zeměmi. Ruské zahraničněpolitické elity v podstatě mlčky akceptovaly umírněnou verzi

eurasianismu. Jak uvádí Zagorskij: „*Tento [zahraničněpolitický – pozn. aut.] konsenzus dává konečnou podobu koncepci eurasianismu či jedné z jejích verzí, neboť koncepce sama je heterogenní, jsouc reprezentována rozdílnými politickými trendy, a mnohé bude záviset na aktuálním poměru politických sil. Osobně nepodporuji tuto koncepci, ale jsem nucen brát v úvahu existenci určitého hnutí tohoto charakteru a skutečnost, že má již svůj efekt v ruské politice v roce 1993.*“⁵³

- 8) K nejdůležitějším regionálním prioritám Moskvy patří blízké zahraničí. Rusko má zvláštní geopolitické, strategické, ekonomické i humanitární zájmy v postsovětském geopolitickém prostoru a v této oblasti by mělo být uznáváno jako nezpochybnitelný lídr.
- 9) Nejvážnější bezpečnostní výzvou, které Rusko čelí v Evropě, je rozšiřování NATO na východ. Ruská diplomacie by měla předejít rozšiřování NATO, anebo alespoň minimalizovat jeho efekty, a to vyloučením pobaltských států a dalších bývalých sovětských republik ze seznamu potenciálních členů NATO, odložením tohoto procesu o několik let a revizí Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě.
- 10) Rusko by mělo důrazněji uplatňovat své specifické zájmy ve vztazích se Západem. Nemělo by váhat s vyjádřením odlišného názoru vůči Západu, je-li v sázce životní zájem Ruska.
- 11) Rusko by mělo být realističtější v posuzování postojů Západu vůči Rusku, zejména jeho postojů k ruskému vstupu do západních ekonomických, politických a vojenských institucí.

Tento konsenzus umožnil vypracovat řadu vládních koncepcí a doktrín, jako je Koncepce zahraniční politiky a Vojenské doktrína (obě přijaté v roce 1993), jakož i Koncepce ruské národní bezpečnosti (1997). [Nová Koncepce národní bezpečnosti Ruské federace a Vojenská doktrína Ruské federace byly přijaty v roce 2000 – pozn. redakce.] V této souvislosti je však třeba poznamenat, že konsenzu bylo dosaženo hlavně v otázkách týkajících se bezprostředních bezpečnostních potřeb Ruska. Třebaže mnohé myšlenkové školy jsou schopny identifikovat hrozby pro bezpečnost země, stále nejsou schopny překonat negativismus a vypracovat pozitivní bezpečnostní koncepci pro budoucnost.

Ruské zahraničněpolitické školy se i nadále rozcházejí v názorech na mnoho důležitých teoretických i praktických otázek: význam ruských národních zájmů a bezpečnosti, korelace mezi tvrdou a měkkou bezpečností, budoucnost národní svrchovanosti, role mezinárodních organizací v zajišťování národní i mezinárodní bezpečnosti, civilizační orientace, použití vojenské síly v mezinárodních vztazích, funkční a regionální priority, specifické etnické, náboženské i územní konflikty atd.

Ruská diskuze o bezpečnosti stále směřuje k zodpovězení základní otázky: *Co bude s Ruskem?* Tato diskuze je příspěvkem k otázkám národní výstavby spíše než cestou k definování budoucí zahraniční politiky a bezpečnostní agendy země. Tato skutečnost není vůbec překvapující vzhledem k nově zrozenému politickému uspořádání Ruska, kultuře, a dokonce i hranicím, jakož i k jeho nedokončeným reformám. Je pochopitelné, proč takové dost „obstarožní“ teorie jako eurasianismus, realismus a geopolitika mohou začít dominovat ruským bezpečnostním diskuzím. Protože tyto koncepce přihlížejí k národním zájmům, národní bezpečnosti, národní svrchovanosti a území, zdají se spolehlivým základem při hledání národní identity. Ruská zkušenost i zkušenost jiných zemí ukazují, že tyto koncepce mohou společnosti i politickým elitám pomoci při formování zahraničněpolitického konsenzu. Kromě toho, jak podotýká Margot Light: „*Pragmatický nacionalismus představuje standardní pohled, jaký lze očekávat u zahraničněpolitické elity v každé zemi... mohutná identifikace a obrana národních zájmů je normální, a to ve smyslu souladu s politickou realistickou praxí.*“⁵⁴ Jakmile však země vyrůstá z modernity a začíná čelit výzvám postmodernity, mnohá kvazispolehlivá paradigmatata (včetně realismu/geopolitiky) přestávají fungovat.

V této souvislosti je možné předpovědět, že ruské bezpečnostní diskuze neskončí po dosažení konsenzu na realistické/geopolitické bázi. Je to startovní bod spíše než konec těch-

to diskuzí. Po dosažení určité úrovně socio-ekonomické a politické stability budou nové koncepce, zdůrazňující individuální i společenskou bezpečnost, pravděpodobně zpochybňovat kolektivistické a státně či národně orientované teorie. V nadcházejících letech budou příspěvky do ruské diskuze o bezpečnosti obsahovat ještě rozmanitější názory. Významnější charakteristikou této diskuze se pravděpodobně stane pluralita spíše než sjednocování a vytváření konsenzu. Základem budoucích bezpečnostních diskuzí se může stát zcela odlišný soubor priorit: zabezpečení vnitřní stability a územní integrity, předcházení růstu nepřátelských mocností a aliancí může být nahrazeno starostmi, jako je životní prostředí, masové choroby, mezinárodní terorismus a narkobiznis, migrace, vzrůstající zranitelnost ekonomických a informačních sítí atd.

INSTITUCIONÁLNÍ DIMENZE A TÉMATA VÝZKUMU

Teoretický pluralismus ve vědeckém světě postkomunistického Ruska byl doprovázen růstem výzkumných i výukových středisek zabývajících se mezinárodními studii. Zajímavé je, že k tomuto růstu docházelo za situace, kdy státní podpora (finanční i organizační) vědy a výchovy byla značně omezena či vůbec zastavena. Lze definovat čtyři hlavní kategorie takových středisek:

- a) univerzitní katedry a střediska,
- b) Ruská akademie věd,
- c) rezortní instituce a výzkumná střediska,
- d) nezávislá odborná centra.

Univerzity

Významné ruské univerzitní instituce, jako je Moskevský státní ústav mezinárodních vztahů, Moskevská státní univerzita či Petrohradská univerzita, navzdory nedostatku financí nejen přežily, ale i rozšířily oblast výzkumu a zdokonalily své studijní plány a programy. Existují přinejmenším dvě vysvětlení tohoto jevu. Za prvé, profesori a výzkumní pracovníci získali volnost při rozhodování o volbě teoretických přístupů i vyučovacích metod. To vytvořilo tvůrčí atmosféru pro rozvíjení předmětu mezinárodních vztahů ve smyslu výzkumu i výuky. Za druhé, univerzity se rychle naučily vytvářet si fondy a opatřovat peníze. Univerzitní představitelé byli úspěšní při získávání ruských i zahraničních grantů, vytvářejíce si dobré kontakty s bohatými sponzory a získávající nadějně kandidáty pro předgraduální, graduální i postgraduální programy, kteří jsou ochotni za studium platit. Některé prominentní západní nadace i dárci iniciovali sponzorské programy na podporu ruských studií mezinárodních vztahů. K nim patří Sorosova nadace (*Soros Foundation*), McArthurova nadace (*McArthur Foundation*), Fordova nadace (*Ford Foundation*), Carnegieho dotační nadace (*Carnegie Endowment*), Eurasijská nadace (*Eurasia Foundation*), IREX, program Evropské unie TACIS, TEMPUS a INTAS, program Asociace demokratických institucí NATO (*NATO Democratic Institutions Fellowship*), Nadace společnosti Volkswagen (*Volkswagen Foundation*), Nadace Friedricha Eberta (*Friedrich-Ebert-Stiftung*), Nadace Konrada Adenauera (*Konrad-Adenauer-Stiftung*) atd. Tyto nadace zřídily své úřadovny v Moskvě i některá regionální střediska.

Moskevský státní ústav mezinárodních vztahů (MGIMO) zaměřuje svůj výzkum na následující témata: teorie mezinárodních vztahů (první prorektor Ivan G. Ťulin, Michail V. Iljin, Mark A. Chrustalev, Anatolij A. Zlobin),⁵⁵ národní, regionální a globální bezpečnost (prorektor Andrej V. Zagorskij, Alexej Bogaturov, Jurij A. Bulatov, Jurij P. Davydov, Jurij E. Fjodorov, Sergej Solodovnik, rektor Anatolij V. Torkunov),⁵⁶ řešení konfliktů (Mark A. Chrustalev, Marina M. Lebeděva, Anatolij V. Torkunov, Andrej V. Zagorskij),⁵⁷ zahraniční služby různých zemí (Vladimir M. Matvejev, Taťjana V. Zonova), diplomatické dějiny (Viktor A. Anfilov, Abdulchan A. Achtamzjan, Alexandr J. Borisov, Jurij A. Dubinin, Natalja K. Kapitonova, Valentin E. Kornějev, Nikolaj S. Leonov, Arlen V. Meliksetov,

Michail M. Narinskij, Leonid N. Něžinskij, Vladimir O. Pečatnov, Viktor I. Popov, Larisa Jefimova),⁵⁸ mezinárodní organizace (Leonid B. Berezovnikov, Vsevolod B. Kňožinskij, Emilia S. Krivčikova), mezinárodní právo (Tamara E. Abova, Leonid N. Anisimov, Lev M. Entin, Vitalij A. Kabatov, Jurij M. Kolosov, Alexandr N. Kozyrin, Jurij I. Leibo, Stěpan Molodcov),⁵⁹ lidská práva (Robert V. Jengibarjan), mezinárodní ekonomika, ekodiplomacie a technodiplomacie (Georgij G. Abramišvili, Vadim B. Bugkai, Irina N. Gerčikova, Ljudmila D. Gradobitova, Vilenin G. Klínov, Ivan S. Koroljov, Nikolaj N. Livencev, Raisa N. Nosdrjova, Vladimir Šitov, Jevgenij A. Vlassov, Stanislav V. Vasiljev)⁶⁰ a mezinárodní informace (Gennadij K. Ašin, Jurij M. Baturin, Jurij P. Budancev, Vladimir N. Ivanov).⁶¹

Středisko mezinárodních studií (založené v roce 1974) spolu s katedrami (jako jsou katedry diplomacie, mezinárodních vztahů a zahraniční politiky, evropských a amerických dějin, orientálních studií, globální ekonomiky, mezinárodních ekonomických vztahů a zahraničních ekonomických operací, mezinárodních informací a žurnalistiky, mezinárodního práva, ústavního práva atd.) zajišťuje interdisciplinární studie diplomacie se zvláštním důrazem na systém mezinárodních vztahů, regionální stabilitu a bezpečnost, řešení konfliktů a ruskou politiku vůči SNS.⁶²

Moskevská státní univerzita (MGU) zaměřuje své výzkumné projekty na studium: dějin diplomacie (Katedra moderních a současných dějin vedená profesorem Jevgenijem F. Jazkovem, Středisko pro americká studia vedené profesorem Alexandrem S. Manykinem a Středisko Franklina D. Roosevelta vedené profesorem Jurijem Rogulevem), teorie mezinárodních vztahů (Katedra sociologie mezinárodních vztahů vedená profesorem Pavlem Cygankovem a Katedra politických věd vedená profesorem Alexandrem S. Panarinem), mezinárodního práva a ústavního práva zahraničních zemí (Právnická fakulta), světové ekonomiky (Ekonomická fakulta), mezinárodních informací a hromadných sdělovacích prostředků (Fakulta žurnalistiky vedená profesorem Jasenem N. Zasukým), orientální studia (Ústav asijských a afrických zemí vedený profesorem M. S. Mejerem).

Některé další univerzity působící v Moskvě se rovněž zabývají výzkumnými projekty, zaměřenými na historii, teorii a organizaci diplomacie (*Ruská univerzita přátelství národů*, *Moskevská státní pedagogická univerzita*, *Ruská státní univerzita humanitních věd*, *Státní akademie veřejné správy*, *Moskevská státní obchodní univerzita* a *Ruská ekonomická akademie*).

Pozoruhodným rysem postkomunistického Ruska je růst regionálních center mezinárodních studií. Na rozdíl od sovětského období, kdy předmět mezinárodních vztahů byl elitářskou disciplínou, která se studovala a vyučovala jen na omezeném počtu ústavů a univerzit působících v Moskvě, nyní se tento obor rozšířil i po ruských oblastních univerzitách.

Na *Petrohradské univerzitě* kromě Katedry moderních a současných dějin (v současné době vedené profesorem Borisem N. Komissarovem), která se tradičně věnovala studiu dějin diplomacie, byla v roce 1994 zřízena Fakulta mezinárodních vztahů. Tato nová fakulta se zaměřuje na studium nejen dějin diplomacie, ale i teorie mezinárodních vztahů, mezinárodní bezpečnosti a ruské zahraniční politiky ve vztahu ke Spojeným státům, k Evropě i k SNS (děkan fakulty profesor Konstantin K. Chudolej, profesor Boris A. Širjajev, mimořádný profesor V. E. Kuzněcov). Spolu s Katedrou politických věd (profesor Anatolij A. Fedosejev) se studiem systému mezinárodních vztahů mezinárodních organizací zabývá rovněž nově zřízená Katedra politických institucí a procesů na Filozofické fakultě (vedená profesorem Jurijem G. Artěmovem).

Také další petrohradské vysokoškolské instituce, jako je *Petrohradská pedagogická univerzita*, *Evropská univerzita*, *Petrohradská univerzita ekonomiky a financí*, *Petrohradská technologická univerzita*, *Petrohradská státní elektrotechnická univerzita*, mají zřízeny katedry, které se zabývají mezinárodními vztahy a světovou ekonomikou.

V letech 1993–1994 zřídily vlastní specializované fakulty nebo katedry mezinárodních vztahů i některé další oblastní univerzity, jako je např. *Kazaňská státní univerzita*, *Irkutská státní univerzita*, *Kubáňská státní univerzita* (v Krasnodaru), *Univerzita Nižního Novgorodu*, *Novosibiřská státní akademie ekonomiky a managementu*, *Tomská univerzita a Uralská státní univerzita* (v Jekatěrinburgu). Studie dějin diplomacie byly vždycky významnou součástí výzkumné agendy *Altajské státní univerzity* (v Barnaulu), *Dálnovýchodní státní univerzity* (ve Vladivostoku), *Marijské státní univerzity* (v Joškar-Ole), *Mordvinské státní univerzity* (v Saransku), *Novosibiřské státní univerzity*, *Omské státní univerzity*, *Permské státní univerzity*, *Rostovské státní univerzity* (v Rostově na Donu), *Samarské státní univerzity*, *Saratovské státní univerzity*, *Tverské státní univerzity*, *Ťumenské státní univerzity*, *Udmurtské státní univerzity* (v Iževsku), *Volgogradské státní univerzity*, *Vjatského pedagogického ústavu*, *Jaroslavl'ské státní univerzity*. Kromě těchto kateder, které kombinují výuku a výzkum, některé univerzity zřídily specializovaná výzkumná střediska zabývající se zahraničněpolitickými studii. Např. *Volgogradská univerzita* zřídila *Středisko amerických studií*. *Univerzita Nižního Novgorodu* zorganizovala tři výzkumná střediska věnující se studiím mezinárodních vztahů – *Ústav nových strategických studií*, *Středisko pro výzkum míru a řešení konfliktů* a *Středisko sociálních a politických studií*. *Nižnonovgorodská lingvistická univerzita* rovněž vytvořila systém regionálních studijních středisek, jako je *Středisko amerických studií*, *Středisko rakouských studií*, *Středisko francouzských studií*, *Středisko německých studií* a *Středisko japonských studií*.

Zatím je předčasné hovořit o jednotlivých akademických školách v mezinárodních studiích v Rusku, ale některé z nich se postupně objevují v Moskvě i v regionech. Jsou to již alespoň některá seskupení kolem určitých výzkumných center a významných intelektuálních představitelů. Teorii mezinárodních vztahů reprezentují centra, jako je *MGIMO* (Ivan G. Ťulin, Mark A. Chrustalev, Anatolij A. Zlobin), *MGU* (Pavel A. Cygankov, Kamaludin S. Gadžijev),⁶³ *Nižnonovgorodská lingvistická univerzita* (Alexandr A. Sergunin)⁶⁴ a *Irkutská státní univerzita* (Gennadij Novikov).⁶⁵ *MGIMO* je přední institucí v oblasti studií o historii a organizaci diplomatických služeb (Abdulchan A. Achtamzjan, Vladimir M. Matvejev, Arlen V. Meliksetov, Michail M. Narinskij, Leonid N. Něžinskij, Vladimir O. Pečatnov). Bezpečnostní studie jako disciplína se dobře rozvíjejí v *MGIMO* (Andrej V. Zagorskij, Alexej Bogaturov, Jurij E. Fjodorov, Anatolij V. Torkunov), na *Univerzitě Nižního Novgorodu* (Oleg A. Kolobov, Sergej V. Subbotin, Michail Richtik) a na *Nižnonovgorodské lingvistické univerzitě* (Alexandr A. Sergunin).⁶⁶ S výzkumem míru a řešení konfliktů se lze setkat v *MGIMO* (Mark A. Chrustalev, Marina M. Lebeděva) a na *Univerzitě Nižního Novgorodu* (Alexandr A. Kornilov, Oleg A. Kolobov, Olga O. Chochlyševa).⁶⁷ Americkým studiím se věnuje zejména *MGU* (Jevgenij F. Jazkov, Alexandr S. Manykin, Jurij Rogulev), *MGIMO* (Vladimir O. Pečatnov), *Petrohradská univerzita* (Boris A. Širjajev), *Petrohradská pedagogická univerzita* (Viktor K. Furajev, Vitalij V. Noskov),⁶⁸ *Univerzita Nižního Novgorodu* (Oleg A. Kolobov, Andrej S. Makaryčev),⁶⁹ *Nižnonovgorodská lingvistická univerzita* (Alexandr A. Sergunin)⁷⁰ a *Tomská státní univerzita* (Michail J. Pelipas, Savelj V. Volfson).

V této souvislosti je třeba podotknout, že rychlý růst oblastních center nejen prolomil monopol Moskvy na mezinárodní studia, ale také zajistil ruské vědecké obci regionální perspektivy a dodal jí teoretickou polyfonii. Kromě toho tento proces přispěl k posílení výukového personálu pro místní diplomatické i mezinárodní podnikatelské struktury, které se nyní v regionech rozvíjejí o hodně dynamičtěji. Zároveň to však vybavilo regionální politické, bezpečnostní a ekonomické elity, které zápolí s federálním centrem o dodatečné pravomoci, zkušenostmi z oblasti zahraniční a obranné politiky. Rozšíření oborové disciplíny do regionů tedy implicitně usnadnilo proces demokrati- zace a decentralizace ruské zahraniční, bezpečnostní i ekonomické politiky v postkomunistické éře.

Ruská akademie věd

Ruská akademie věd (RAV) nebyla na rozdíl od univerzit úspěšná v přizpůsobování svých výzkumných, finančních a administrativních struktur, a proto ani v rozvíjení mezinárodních studií. Akademie je především více závislá na vládě z hlediska financí. Má méně příležitostí k realizaci komerčních projektů. Zahraniční nadace a soukromí sponzoři projevují v případě akademických institucí menší štědrost; dávají přednost kontaktům s vysokoškolskými ústavy, s nezávislými odbornými středisky a s nevládními organizacemi. Nízké mzdy, nedostatek zdrojů i příležitostí pro profesní kariéru byly v 90. letech příčinou skutečného exodu zahraničněpolitických expertů RAV.

RAV přišla o mnohé talentované vědce ještě předtím, než začal ekonomický pokles, způsobený Gajdarovými reformami. Na sklonku Gorbačovovy éry a na počátku Jelcinovy vlády mnozí přední vědci, kteří dávali přednost politické kariéře před akademickou dráhou, opustili RAV a přešli do vysokých pozic ve vládě, v politice i ve sdělovacích prostředcích. Např. bývalí vědecktí pracovníci *Ústavu USA a Kanady (ISKAN)* – Vladimir A. Saveljev, Vladimir Lukin, Vladimir Averčev – vstoupili do diplomatických služeb a bývalý náměstek ředitele ISKAN Andrej A. Kokošin nastoupil do funkce prvního náměstka ministra obrany. Vladimir Lukin se stal ruským velvyslancem ve Washingtonu a poté byl zvolen do Státní dumy, kde od roku 1993 předsedal zahraničnímu výboru. Andrej A. Kokošin byl jmenován tajemníkem Bezpečnostní rady Ruské federace. Bývalý vědecký pracovník *Ústavu všeobecných dějin* Sergej Stankevič se nejprve stal členem moskevské městské správy a později prezidentským poradcem. Jeden z vedoucích pracovníků *Ústavu světové ekonomiky a mezinárodních vztahů (IMEMO)* Sergej J. Blagovolin a bývalí výzkumní pracovníci ISKAN Igor Malašenko a Irina Kobrinská se rozhodli pro ruskou televizi. Vojenský expert Alexej Arbatov opustil IMEMO a začal působit v branném výboru Státní dumy. Jevgenij Primakov, který vedl v sovětských dobách *Ústav orientálních studií* a IMEMO, byl za Gorbačova zvolen předsedou horní komory Nejvyššího sovětu SSSR, za Jelcina se stal ředitelem Zahraniční zpravodajské služby a po rezignaci Andreje Kozyreva počátkem roku 1996 převzal funkci ministra zahraničních věcí.

RAV si nicméně stále udržuje dobré jméno v některých oblastech mezinárodních studií. Tradičně dobré vědecké výsledky v oboru dějin diplomacie má *Ústav všeobecných dějin* (Alexandr O. Čubarjan, Moisej S. Alperovič, Nikolaj N. Bolchovitinov, Robert F. Ivanov, Alexej Komarov, Gennadij P. Kuropjatnik, Viktor L. Malkov, Oleg A. Ržeševskij, Vladimir V. Sigrin), *ISKAN* (Jurij P. Davydov, Edvard A. Ivanjan, Henry A. Trofimenko, Anatolij I. Utkin), *IMEMO* (Boris M. Chaloša, Dmitrij G. Tomaševskij), *Ústav latinskoamerických studií* (Anatolij N. Glinkin) a *Petrohradské oddělení Ústavu ruských dějin* (Alexandr A. Fursenko, Viktor N. Pleškov, Valerij A. Šiškin, Vladimir A. Ušakov).

Ústavy RAV jsou velmi kvalitní zejména v oblasti mnohých studií organizovaných podle zeměpisného principu. *ISKAN* (ředitel Sergej Rogov, první náměstek ředitele Viktor Kremeňuk, emeritní ředitel Georgij A. Arbatov) a *IMEMO* (Andrej V. Anikin, Jevgenij V. Bugrov, Oleg N. Bykov, Rivold M. Entov, Račik A. Faramzjan, Alexandr K. Kislov, Vladlen A. Martynov, Daniil M. Projektor, Vladimir M. Šamberg) vynikají zejména v amerických studiích. *Ústav Evropy* (ředitel Vitalij Žurkin, náměstek ředitele Sergej Karaganov), *IMEMO* (Vladimir Baranovskij, Herman Ch. Diligenskij) a *Ústav slovanských a balkánských studií* (ředitel Vladimir Volkov) zkoumají evropskou bezpečnost a integraci, jakož i etnicko-náboženské konflikty na evropském kontinentě. *Ústav etnologie a antropologie* (ředitel Valerij A. Tiškov) se specializuje na výzkum řešení konfliktů. *Ústavy orientálních studií, dálnovýchodních studií, latinskoamerických studií, jakož i afrických studií* se zabývají výzkumem příslušných regionů.

RAV ovšem věnuje relativně malou pozornost teorii mezinárodních vztahů. Jen málo vědeckých pracovníků *IMEMO* (Vladimir Baranovskij, Herman Ch. Diligenskij, Nikolaj Kosolapov)⁷¹ a *Ústavu Evropy* (Razuvajev, Sorokin) publikovalo v tomto oboru své vědecké práce. V tomto specifickém oboru si stále udržují prioritu univerzitní střediska.

Rezortní střediska a ústavy

Mnohá ruská ministerstva zabývající se zahraniční politikou, ekonomikou, bezpečností a obranou mají vlastní odborná a vzdělávací zařízení. Např. *MGIMO* vykazuje „dvojitou loajalitu“, protože je podřízen jak Ministerstvu vysokého školství, tak i Ministerstvu zahraničních věcí. Kromě *MGIMO*, který připravuje studenty pro zahraniční službu, existuje *Diplomatická akademie*, která školí nebo přeškoluje diplomaty střední kategorie. Kromě kateder (např. Katedra zahraničněpolitických studií) existuje na této akademii několik čistě výzkumných útvarů, z nichž některé, jako je *Středisko metodologie mezinárodních studií* (profesor Igor N. Kravčenko) a *Středisko globálních problémů* (profesor Grigorij S. Chozin), se rovněž zabývají oblastí mezinárodních studií. Přitom Ministerstvo zahraničních věcí má Oddělení historických a archivních studií, které má na starosti opatrování a zpracovávání archivů tohoto ministerstva a vydávání jeho dokumentů.

Rovněž Ministerstvo obrany, Federální bezpečnostní služba (FSB) a Zahraniční zpravodajská služba (VIS) mají výzkumné útvary ve svých vysokoškolských zařízeních, a to *Akademii generálního štábu*, *Vojenskou univerzitu*, *Akademii FSB* a *Akademii VIS*. Jako vojenské a zpravodajské agentury jsou aktivní zejména ve formulování a realizaci světové politiky. Podílejí se rovněž na diskuzích o ruské národní bezpečnostní doktríně a organizaci. Ústav vojenských dějin se zaměřuje na studium, vydávání a interpretování archivních dokumentů.

Vláda Ruské federace řídí řadu specializovaných vysokoškolských institucí, které v podstatě vychovávají pracovníky pro federální i místní výkonné orgány. Některé z nich, jako je *Ruská akademie veřejné správy* (a její regionální pobočky), *Akademie veřejného hospodářství* a *Akademie financí*, realizují výzkumné projekty v oboru mezinárodních vztahů, světové ekonomiky a mezinárodního práva.

Ruský ústav strategických studií (RISS) je nejautoritativnější organizací mezi státem řízenými výzkumnými ústavami, zabývajícími se mezinárodními studii. Podle prezidentského dekretu je RISS státní výzkumnou organizací, která má vládním orgánům poskytovat analytické informace a doporučení týkající se národní bezpečnosti. Od svého vzniku v roce 1992 RISS vede Jevgenij M. Kožokin, bývalý člen Nejvyššího sovětu a předseda podvýboru pro obranu a bezpečnost. RISS má více než 70 výzkumných pracovníků. Je financován především ze státního rozpočtu, ale získává též granty od NATO a od některých zahraničních nadací. Udržuje těsné kontakty s prezidentskou administrativou, s ministerstvy zahraničních věcí a obrany, s bezpečnostními službami a s parlamentem (se Státní dumou i s Radou federace).

K prioritním oblastem výzkumu RISS patří: národní bezpečnost a strategické zájmy Ruska v různých světových regionech, rozvoj zemí SNS, bezpečnostní systém v Evropě, vztahy Ruska a NATO, jakož i Ruska a Evropské unie, odzbrojení a globální stabilita, nešíření zbraní hromadného ničení, operace pro udržení míru.⁷²

RISS připravuje zprávy, analytické přehledy, expertní hodnocení, analytická memoranda a dokumenty. Tento ústav publikuje tři řady dokumentů: Otázky ruské zahraniční a obranné politiky, Nová Eurasie – ruské vztahy s blízkým zahraničím, Strategické otázky ruských ekonomických reforem. RISS rovněž vydává knihy. Z nedávno vydaných titulů jde např. o následující publikace: *Ukrajina – vektor změn*, *Smlouva Start II. a jaderná stabilita*, *Západní Evropa na prahu třetího milénia – bezpečnost, politika, ekonomika*. Kromě toho výzkumní pracovníci pravidelně publikují své práce a eseje v mnoha ruských novinách a časopisech. RISS pravidelně pořádá též mezinárodní konference o národní i globální bezpečnosti, o kontrole zbrojení a o odzbrojení.

Vzhledem ke svému statusu státních výzkumných i výukových organizací mají uvedené ústavy jedinečnou možnost ovlivňovat ruské zahraničněpolitické rozhodování. Navzdory jejich inklinaci k aplikovanému spíše než k teoretickému výzkumu, nedostatku informací o výzkumných projektech realizovaných v těchto institucích a nedostatku jejich koordinace s univerzitními i akademickými centry RAV jsou uvedené ústavy schopné při-

nášet značný prospěch ruskému vědeckému světu a je třeba je považovat za integrální součást akademického společenství země.

Nezávislá výzkumná střediska

Významným charakteristickým rysem ruského politického a intelektuálního života v postkomunistické éře je růst nezávislých výzkumných středisek. Většina z nich byla vytvořena pro čistě politické účely, jako je monitorování, zpracování expertiz a prognóz, servisní zajišťování volebních kampaní apod., a proto je jen málokteré z nich zaměřeno na základní výzkum.

Mezi středisky, patřícími k první skupině (servis pro tvorbu zahraniční politiky), je největší a nejvlivnější Karaganovova *Rada pro zahraniční a obrannou politiku* (RZOP / SVOP). Tato rada byla zřízena v únoru 1992 jako nezávislá nevládní organizace. Řídí ji Shromáždění zhruba 50 osobností s prominentním postavením ve vládě, v podnikatelském i akademickém světě a ve sdělovacích prostředcích. Mezi nimi jsou první náměstek ministra zahraničních věcí I. S. Ivanov, první náměstek ministra obrany N. V. Michailov, bývalý poradce prezidenta pro otázky národní bezpečnosti Jurij Baturin, první zástupce náčelníka generálního štábu V. L. Manilov, náměstek ředitele Zahraniční informační služby G. A. Rapota, náměstek ředitele Federální bezpečnostní služby A. E. Safonov, prezident Ruského svazu průmyslníků a podnikatelů Arkadij I. Volskij, prezident Ruského bankovního sdružení S. E. Jegorov, ředitel RISS J. M. Kozokin, předseda branného výboru Dumy Alexej Arbatov, předseda zahraničního výboru Dumy Vladimir Lukin, šéfredaktor listu *Nězavisimaja gazeta* V. T. Tretjakov, prezident společnosti NTV I. E. Malašenko atd. RZOP má asi desetičlenný štáb a řadu externích štábů pro specifické projekty.

K aktivitám RZOP patří pravidelná setkání a neformální diskuze politických analytiků a rozhodujících pracovníků, konference, semináře a diskuzní skupiny, vzdělávací kampaně ve sdělovacích prostředcích, konzultace a školení pro technické a sociální podpůrné programy.⁷³ RZOP nerealizuje projekty na vyžádání vládních struktur, ale témata pro výzkum si vybírá z vlastní iniciativy a na základě rozhodnutí Shromáždění a představenstva.

I když si RZOP nečiní nárok na postavení odborného výzkumného útvaru, sdružuje čelné ruské zahraničněpolitické i bezpečnostní odborníky a snaží se poskytovat rozhodovacím subjektům doporučení k následujícím tématům: ruské národní zájmy, hodnocení hrozeb, rozvíjení a vyhodnocování nových strategických koncepcí, regionální a globální bezpečnost, etnické a náboženské konflikty, kontrola zbrojení, konverze atd.

RZOP publikuje příležitostně zprávy k následujícím tématům: Strategie pro Rusko, Národní bezpečnost Ruska a Ukrajiny – současné výzvy a společná řešení, Konverze obranného průmyslu, Ozbrojené síly a společnost, Budoucnost postsovětského prostoru, Rusko a pobaltské státy apod. Program RZOP Rusko a svět pravidelně vydává informační bulletin o hlavních domácích i mezinárodních vývojových trendech.

Dalším vlivným nevládním aktérem v rozhodovacím procesu je *Ruská nadace pro zahraniční politiku* (RNZP). Tato nadace byla zřízena v roce 1992 z iniciativy Ministerstva zahraničních věcí. Na jejím založení se podílela Diplomatická akademie, časopis *International Affairs* a několik vlivných ruských bank (Incombank, Avtovazbank, Menatep) a společností (KAMAZ, LUKOIL a další). Hned od svého vzniku byla určena pro „sladování“ aktivit ruské zahraniční politiky a podnikatelských kruhů a pro harmonizaci jejich zájmů.⁷⁴ Proto svou pozornost zaměřovala k praktickým spíše než k výzkumným aktivitám.

Nicméně její výzkumný program je rovněž dost široký. Nadace pořádá několik konferencí do roka a vydává zprávy o jejich jednání. Tato činnost zahrnuje konference o předcházení konfliktům a jejich řešení (1992), diskuze o kaspickém a černomořském regionu (1995), témata Kaliningrad (1992), Rusko a asijsko-pacifický region (1995) atd. RNZP je velmi aktivní v navazování kontaktů s ruskými regiony (Kaliningrad, Karélie, Krasnodar, Novosibirsk i ruský Dálný východ), včetně zřizování regionálních poboček.

Z dalších politicky orientovaných nezávislých středisek je třeba se zmínit zejména o nadaci *Politické studie* (Andrej V. Fjodorov), o nadaci *Politika* (Vjačeslav A. Nikonov), o *Ruském středisku pro veřejnou politiku* (Alexej Salmin), o *sdržení RAU* (Alexej Podberezkin), o *Středisku etnopolitických a regionálních studií* (Emil Pain), o *Středisku pro národní bezpečnost a mezinárodní vztahy* (Sergej Rogov) a o *Ústavu obranných studií* (Viktor Surikov).

Druhou skupinu nezávislých výzkumných středisek, která se snaží kombinovat aplikovaný a základní výzkum, představují: *Moskevské Carnegieho středisko* (zejména Lilia Ševcova, Dmitrij Trenin, Irina Kobrinská – do roku 1997), *Moskevská ruská vědecká nadace* (vedená Andrejem Kortunovem), která zahrnuje *Středisko pro strategická hodnocení* (Sergej Oznožičev, Alexej Konovalov), *Středisko pro ruský politický výzkum* (vedené Vladimírem Orlovem) a *Gorbačovovu nadaci* (Dmitrij Furman a Viktor Kuvaldin).

Archivy a knihovny

Rozvoj mezinárodních vztahů jako disciplíny (stejně jako jiných věd) není možný bez vlastního archivního/knihovního systému. V sovětském období byly diplomatické archivy přístupné jen omezenému počtu vědeckých pracovníků; ke zveřejnění bylo uvolněno jen málo skutečně důležitých dokumentů. Získávání zahraniční literatury pro knihovny bylo pod přísným dohledem nejvyšších autorit, a proto knihovny neměly dostatek nové zahraniční literatury. Publikace a periodika zabývající se současnými mezinárodními vztahy (zejména současnou sovětskou zahraniční a bezpečnostní politikou) byly zařazovány do zvláštních fondů jako utajovaná literatura, která byla rovněž přístupná pouze vybraným vědcům.

Reforma archivního/knihovního systému začala již za Gorbačovovy vlády. Některé *archivy*, včetně archivů ministerstev zahraničních věcí a obrany, se staly pro badatele přístupnějšími. Zvláštní fondy byly zrušeny.

Na počátku Jelcinovy vlády byl kromě uvedených archivů otevřen také archiv KGB, a dokonce i prezidentský archiv (bývalý archiv generálního tajemníka Komunistické strany Sovětského svazu). Četné dokumenty nedávné historie sovětské zahraniční politiky byly zpřístupněny a publikovány. Několik milionů dokumentů bylo prodáno zahraničním archivům a výzkumným ústavům (někdy bez potřebné kontroly vlády a odborníků).

Situace se však změnila kolem roku 1994, kdy se vládní kontrola archivů opět zvýšila. Kromě toho se vzhledem ke špatným finančním podmínkám, v jakých archivy pracovaly, zhoršila kvalita jimi nabízených služeb. Z finančních důvodů některé archivy vyvíjely nátlak na výzkumné ústavy i na jednotlivé vědce, aby zahájili realizaci společných projektů. Málomocné snahy však byly úspěšné, neboť potenciální „spotřebitelé“ archivní produkce byli sami chudí.

V podobné situaci byly i *výzkumné knihovny*. Na jedné straně knihovny získaly svobodu ve své přírůstkové politice a v navazování mezinárodních kontaktů. Některé z nich (*Státní knihovna zahraniční literatury*, *Ústav vědeckých informací o společenských vědách /INION/*, *MGIMO*, *MGU*, *Ruská akademie veřejné správy* aj.) uspěly v organizování výměnných programů se zahraničními partnery, získávaly granty i moderní zařízení (včetně počítačového výzkumného systému, internetu, videosystémů a audiosystémů, kopírovacích strojů), což jim umožnilo zdokonalit knihovní služby téměř na úroveň západních standardů. Avšak na druhé straně je většina ruských veřejných a univerzitních knihoven stále v obtížné situaci. Vzhledem k rozpočtovým omezením a k nedostatku personálu si mnohé knihovny nemohou dovolit nové přírůstkové akvizice ani poskytovat lepší služby. Jedním z negativních rysů zděděných ze sovětské doby je extrémní centralizace knihovnických fondů, tzn. že literatura týkající se mezinárodních vztahů (včetně periodik) je dosud převážně umístěna v moskevských knihovnách (s výjimkou petrohradských). To působí regionálním střediskům mnohé těžkosti při rozvíjení mezinárodních studií, protože jednotliví vědci nemají možnost vytvářet vlastní knihovní fondy, které obvykle pocházejí z jejich zahraničních cest.

Problém koordinace

Až do rozpadu SSSR měla koordinaci mezinárodních studií na starosti Sovětská společnost pro politické vědy (SSPV), vedená Georgijem Šachnazarovem. *Ruská společnost pro politické vědy* (RSPV) byla ustavena jako nástupnická organizace SSPV v roce 1992, která se však brzy stala místem sporů „vědeckých komunistů“ s novou generací politických vědců. V důsledku několika roztržek se RSPV rozpadla.

Nicméně většina ruských akademiků pocítovala potřebu specializovaného sdružení mezinárodních studií, které by mohlo hrát koordinující roli. Některá profesní sdružení určitých oborů se o něco takového pokusila. Pod vedením velvyslance Olega Peresypkina (bývalý rektor Diplomatické akademie) se Ruská imperiální společnost pro ortodoxní Palestinu (založená v 19. století) pokusila sjednotit experty na Střední východ. Uspořádala řadu konferencí a vydala řadu zajímavých publikací o historii diplomacie. Ruská společnost pro evropská studia, která vznikla v roce 1990, se zase pokusila koordinovat výzkumný proces ve své oblasti.

Dva staří rivalové – Moskva a Petrohrad – soupeřili o prvenství ve snaze o vytvoření prvního profesního sdružení pro americká studia. V roce 1994 byla v rámci Petrohradské univerzity (profesor Boris Širjajev) vytvořena *Rusko-americká společnost historiků*. Do této asociace se zapojili někteří američtí a ruští historici z Petrohradu, Novgorodu, Petrozavodsku, Nižního Novgorodu a Joškar-Oly (Marijská republika). Byli pozváni také Moskvané, ale málokterí z nich byli ochotni se připojit k asociaci na individuálním základě. Tato asociace pořádá v květnu až červnu výroční konference a vydává malý bulletin v angličtině.

Další asociace – *Ruská společnost pro americká studia* – vznikla z iniciativy expertů na americké dějiny z Moskevské státní univerzity (Jevgenij F. Jazkov, Alexandr S. Manykin, Jurij N. Rogulev). Tato asociace vznikla v roce 1995, a to s přispěním ISKAN (Sergej Rogov, Viktor Kremeňuk) a MGIMO (Vladimir O. Pečatnov). Má širší regionální rámec (kromě moskevských ústavů jsou zde zastoupena i výzkumná střediska z Nižního Novgorodu, Petrohradu, Samary, Tomska a Volgogradu) a poněkud solidnější finanční základnu než její petrohradský „protějšek“. Tato asociace každoročně pořádá jeden až dva semináře a vydává o nich publikace.⁷⁵

Stejně jako v případě amerických studií obě ruské metropole soupeří i v otázce ustavení profesního sdružení pro mezinárodní studia. V roce 1996 založila Fakulta mezinárodních vztahů Petrohradské univerzity s pomocí evropské pobočky americké organizace International Affairs Network (IAN) *Společnost pro středoevropská a východoevropská studia* (Central and Eastern European International Studies Association – CEEISA), Praha – Petrohrad (1996). K této asociaci se kromě představitelů středoevropských a východoevropských zemí připojili i někteří vědci z oblastních univerzit. Tato asociace s pomocí IAN uspořádala několik konferencí v Budapešti, v Praze, v Petrohradě a ve Varšavě a zorganizovala i družební akce na amerických univerzitách pro mladé učitele z Petrohradské univerzity. Díky společnému úsilí svých členů a celkové aktivizaci CEEISA v roce 1998 má tato asociace poměrně dobré vyhlídky do budoucna.

V roce 1997 MGIMO ustavil *Společnost škol mezinárodních vztahů* s finanční podporou Choidijeovy nadace.⁷⁶ Tato organizace však zatím podniká první kroky v koordinaci ruských středisek mezinárodních studií.

Společnost vysokoškolských institucí Ruské federace pro studium mezinárodních vztahů, zřízená Ministerstvem vysokého školství v rámci MGIMO v roce 1994, sleduje a koordinuje univerzitní učební plány a povoluje ústavy s licencemi pro nové studijní programy mezinárodních vztahů (bakalářské studium, magisterské studium a tzv. specializace).⁷⁷ V této společnosti je zapojeno 36 univerzit a dalších institucí. Zabývá se však především výukou a studijními programy spíše než koordinováním mezinárodních studií v Rusku. Tato společnost může být právem považována za nástroj státní politiky, která se snaží „střežit“ a zdokonalovat kvalitu vysokého školství v této specifické oblasti. Tato organizace tedy nenahrazuje skutečné profesní sdružení, které je potřeba teprve vytvořit.

V současnosti se projevují určité známky oživení *Ruské společnosti pro politické vědy*. V polovině února 1998 se v Moskvě konal první všeruský kongres politických vědců. Byla ustavena obnovená organizace a zvoleno nové vedení. V rámci struktury této asociace byla vytvořena sekce geopolitiky (tj. mezinárodních vztahů). Protože mezinárodní vztahy jako disciplína nebyly v Rusku dosud odděleny od politické vědy a mnozí ruští akademici ještě nedefinovali jejich vědeckou identitu, je možná určitá symbióza mezinárodních vztahů a politické vědy v jednotné organizaci. Některé přední mezinárodní organizace – ISA (International Sociological Association – Mezinárodní sociologická asociace), IPSA (International Political Science Association – Mezinárodní sdružení pro politické vědy) a IPRA (International Political Research Association – Mezinárodní asociace pro politický výzkum) – a jejich evropské pobočky by mohly ruskému akademickému společenství pomoci při budování a rozvíjení takové asociace. Prospěšná by mohla být zejména technická, právní a finanční pomoc. Nová ruská asociace by mohla být vytvořena nejen jako národní organizace, ale též jako součást některého světového profesního sdružení (např. ISA), což by mohlo usnadnit jak rozvíjení národních škol, tak i jejich integraci do světového vědeckého světa.

* * *

Z předložené analýzy vyplývá šest závěrů. Za prvé, ruské mezinárodní studie prošly velmi rychlou a dramatickou transformací od disciplíny ovládané marxistickou ideologií k multiparadigmatické diskuzi. Za druhé, i když v současné době v této disciplíně dominuje realistická/geopolitická škola, existují další perspektivy (jako je idealismus/liberalismus, radikalismus/strukturalismus a postpozitivismus) a vytvářejí se určité alternativy k převládajícím paradigmatům. Ukazuje se, že v dohledné budoucnosti bude ruská diskuze o mezinárodních vztazích znít jako polyfonie spíše než jako monofonie nebo kakofonie. Za třetí, mezi ruskými vědci a analytiky jsou nejpobulárnější dvě hlavní témata – dějiny diplomacie a současná ruská zahraniční politika –, v nichž ruští autoři dosahují velkých pokroků. Nicméně ruská věda stále postrádá důkladné vědecké práce v této oblasti. Za čtvrté, mezinárodní studie změnilы svůj status a transformovalы se z elitářské disciplíny v normální. Za páté, demokratizace, demonopolizace a normalizace disciplíny mezinárodních vztahů mají mnoho důsledků na institucionální úrovni; počet výzkumných středisek zabývajících se mezinárodními studii značně vzrostl, vznikla nová regionální střediska. To učinilo ruské vědecké bádání ještě diverzifikovanějším a zajímavějším. Za šesté, zároveň s pozitivním vývojem se stále ještě projevují některé institucionální diskrepance. Zatímco mnohé univerzity a nevládní výzkumná střediska se rozvíjejí značně dynamicky, některé institucionální složky (jako RAV a archivní/knihovní systém) nejsou stále schopny zvládnout problémy přechodného období. Existují rovněž četné problémy s koordinací výzkumných aktivit proto, že chybí jednotné profesní sdružení.

Celkově je možné říci, že vzhledem k dynamickému rozvoji disciplíny mezinárodních vztahů jsou jisté důvody k opatrnému optimismu pro budoucnost dané disciplíny v Ruské federaci. Tato disciplína nejen přežila, ale zároveň se i obrodila a rozšířila. Nyní nastala doba vhodná pro další kvalitativní změny. Z těch se zdá jako nejdůležitější posun k rozvíjení teorií spíše než pokračování v empirických studiích. Právě tak relevantní a potřebné je institucionální uspořádání.

¹ Viz Подберезкин, Алексей: Геостратегическое положение и безопасность России [Geostrategická poloha a bezpečnost Ruska]. *Свободная мысль*, 7/1996, s. 86 (v ruštině).

² Viz tamtéž, s. 88.

³ Viz Подберезкин, Алексей: Через духовность – к возрождению отечества [Od duchovna ke vzniku vlasti]. *Свободная мысль*, 5/1995, s. 89 (v ruštině).

⁴ Viz Зюганов, Геннадий: За горизонтом [Za obzorem]. Орел: Вешние воды, 1995, s. 86 (v ruštině). Viz též Pushkov [Puškov], Alexei [Alexej]: *Chinese Mirage*. *Moscow News*, 22/1995, s. 4.

- ⁵ Election 1995: Parties' Foreign Policy Views, s. 8.
- ⁶ Tamtéž, s. 7.
- ⁷ Tamtéž, s. 8.
- ⁸ Tamtéž, s. 8–9.
- ⁹ Viz Подберезкин, А.: Геостратегическое положение и безопасность России, cit. stať, s. 90 (v ruštině).
- ¹⁰ Viz Зюганов, Геннадий (из.): Военная реформа: Оценка угроз национальной безопасности России [Военская реформа: posouzení hrozeb pro národní bezpečnost Ruska]. Moskva: РАУ-Университет, 1997, s. 20–23 (v ruštině).
- ¹¹ Viz Election 1995: Parties' Foreign Policy Views, s. 9.
- ¹² Viz Зюганов, Г.: За горизонтом, cit. dílo, s. 87 (v ruštině).
- ¹³ Viz Bogomolov, Oleg T.: Russia and Eastern Europe. In: Blackwill, Robert D., Karaganov, Sergei [Sergej] A. (eds.): Damage Limitation or Crisis? Russia and the Outside World. Washington/London: Brassey's, Inc., 1994, s. 142.
- ¹⁴ Viz Коликов, Николай: Россия в контексте глобальных перемен [Rusko v kontextu globálních změn]. Свободная мысль, 2–3/1994, s. 12 (v ruštině).
- ¹⁵ Viz Красин, Юрий: Национальные интересы: Миф или реальность? [Национальные интересы: мифы или реальность?]. Свободная мысль, 3/1996, s. 5 (v ruštině).
- ¹⁶ Viz National Interests in Russian Foreign Policy. International Affairs (Moscow), Vol. 42, No. 2, February 1996, s. 6.
- ¹⁷ Viz Уткин, Анатолий: Национализм и будущее мирового сообщества [Nacionalismus a budoucí světové společenství]. Свободная мысль, 3/1995, s. 78–86 (v ruštině). Viz též Уткин, Анатолий: Россия и Запад: Проблемы взаимного восприятия и перспективы строительства отношений [Rusko a Západ: problémy vzájemné percepcie a perspektivy budování vzájemných vztahů]. Moskva: Russian Research Foundation [Ruská výzkumná nadace], 1995, s. 51–52 (v ruštině).
- ¹⁸ Красин, Ю.: cit. stať, s. 9 (v ruštině).
- ¹⁹ Viz tamtéž, s. 11–12 (v ruštině). Viz též Коликов, Н.: cit. stať, s. 9 (v ruštině).
- ²⁰ Viz Красин, Ю.: cit. stať, s. 12 (v ruštině).
- ²¹ Viz Шахназаров, Георгий: Восток и Запад: Самоидентификация на переломе веков [Východ a Západ: vlastní identifikace na přelomu doby]. Свободная мысль, 8/1996, s. 79 (v ruštině).
- ²² Viz Дахин, Владимир: Контуры нового мира [Обрyсы нового světa]. Свободная мысль, 4/1995, s. 85 (v ruštině).
- ²³ Viz Коликов, Н.: cit. stať, s. 13 (v ruštině).
- ²⁴ Viz tamtéž, s. 5. Viz též Gorbachev [Gorbačov], Mikhail [Michail]: Epilogue. In: Bremer, Bento (ed.): Europe by Nature. Assen: Van Gorcum, 1992.
- ²⁵ Viz Orlik, Igor: Russia and Eastern Europe: Problems and Prospects. International Affairs (Moscow), Vol. 38, No. 8, August 1992, s. 28.
- ²⁶ Viz Bogomolov, O. T.: cit. stať, s. 142.
- ²⁷ Brutents, Karen: Russia and the East. International Affairs (Moscow), Vol. 40, No. 1–2/1994, s. 44.
- ²⁸ Viz Воскресенский, Алексей: Ветер с Запада или ветер с Востока? Россия, США, Китай и мировое лидерство [Vít z Západu nebo vít z Východu? Rusko, USA, Čína a mírový leadership]. Свободная мысль, 10/1996, s. 99 (v ruštině).
- ²⁹ Viz Election 1995: Parties' Foreign Policy Views, s. 11.
- ³⁰ Комсомольская правда, 22. 1. 1994 (v ruštině).
- ³¹ FBIS-SOV-93-240, 16. 12. 1993, s. 17.
- ³² Viz Morrison, James W.: Vladimir Zhirinovskiy: An Assessment of a Russian Ultra-Nationalist. Washington: National Defense University, 1994, s. 109.
- ³³ Viz tamtéž, s. 122.
- ³⁴ Viz Election 1995: Parties' Foreign Policy Views, s. 12.
- ³⁵ Viz Жириновский, Владимир: Последний бросок на юг [Poslední skok na jih]. Moskva: ЛДПР, 1993 (v ruštině).
- ³⁶ Viz Известия, 21. 1. 1994 (v ruštině).
- ³⁷ Morrison, J. W.: cit. dílo, s. 125.
- ³⁸ Viz tamtéž, s. 110–111.
- ³⁹ Viz Election 1995: Parties' Foreign Policy Views, s. 13.
- ⁴⁰ FBIS-SOV-94-005, 7. 1. 1994, s. 10.
- ⁴¹ Viz Визгин, В. П.: Михел Фуко – теоретик цивилизации знания [Michael Foucault – teoretik civilizace vědění]. Вопросы философии, 6/1995, s. 116–126 (v ruštině). Viz též Харитонович, Д. Е.: Поиск новых методов в исторической науке [Hledání nových metod v historické vědě]. Новая и новейшая история, 4/1995, s. 248–250 (v ruštině).
- ⁴² Viz Макарычев, Андрей С., Сергунин, Александр А.: Постмодернизм и западная политическая наука [Postmodernismus a západní politická věda]. Социально-политический журнал (Москва), 3/1996, s. 151–168 (v ruštině).
- ⁴³ Viz Бусыгина, Ирина М.: Постмодернизм в Москве [Postmodernismus v Moskvě]. Полис, 6/1995, s. 5–9 (v ruštině).

- ⁴⁴ Viz Каханов, Ё.: Политическая топология: Структурирование политической реальности [Politická topologie: strukturování politické reality]. Москва, 1995, s. 38 (v ruštině).
- ⁴⁵ Viz Панарин, Александр С.: Политология [Politologie]. Москва: Проспект, 1997, s. 93–123 a 172–180 (v ruštině).
- ⁴⁶ Lukin, Vladimir P.: Russia and Its Interests. In: Sestanovich, Stephen (ed.): Rethinking Russia's National Interests. Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 1994, s. 113.
- ⁴⁷ Viz Илийн, Михаил В.: Очерки хронополитической типологии [Studie chronopolitické typologie]. Москва: МГИМО [Moskevský státní ústav mezinárodních vztahů], 1995, s. 48–49 (v ruštině).
- ⁴⁸ Viz Kuznetsov [Kuzněcov], Arthur [Artur]: A New Model for Traditional Civilisations. International Affairs (Moscow), Vol. 41, No. 4–5/1995, s. 98–99.
- ⁴⁹ Viz tamtéž, s. 97.
- ⁵⁰ Viz Капустин, Борис: „Национальный интерес“ как консервативная утопия [„Národní zájmy“ jako konzervativní utopie]. Свободная мысль, 3/1996, s. 13 (v ruštině).
- ⁵¹ Viz tamtéž, s. 16–19.
- ⁵² Viz tamtéž, s. 28.
- ⁵³ Russia and the West. International Affairs (Moscow), Vol. 41, No. 2, February 1995, s. 38.
- ⁵⁴ Malcolm, Neil, Pravda, Alex, Allison, Roy, Light, Margot: Internal Factors in Russian Foreign Policy. New York: Oxford University Press, 1996, s. 87.
- ⁵⁵ Viz Хрусталева, Марк А.: Теория политики и политический анализ [Teorie politiky a politické analýzy]. Москва: МГИМО [Moskevský státní ústav mezinárodních vztahů], 1991 (v ruštině). Viz též Тюлин, Иван Г.: Политическая наука: Возможности и перспективы междисциплинарного подхода [Politická věda: možnosti a perspektivy mezioborového přístupu]. Москва: МГИМО [Moskevský státní ústav mezinárodních vztahů], 1991 (v ruštině). Viz rovněž Tyulin [Tulin], Ivan G.: Theory and Practice in Foreign Policy Making: National Perspectives on Academics and Professionals in International Relations. London: Pinter Publishers Ltd., 1994.
- ⁵⁶ Viz Загорский, Андрей В.: Россия перед европейским вызовом [Rusko stojí před evropskou výzvou]. Москва: Международные отношения, 1993 (v ruštině). Viz též Богатуров, Алексей: Великие державы на Тихом океане [Velké mocnosti v Tichém oceánu]. Москва: Конверт-МОНФ, 1997 (v ruštině). Viz rovněž Davydov, Yuri [Jurij]: Russia and Eastern Europe. Providence: Brown University Press, 1993. Viz též Торкунов, Анатолий В.: Кореяская проблема: Новый взгляд [Korejský problém: nový pohled]. Москва: АНКИЛ, 1995 (v ruštině).
- ⁵⁷ Viz Лебедева, Марина М.: Политическое урегулирование конфликтов: подходы, решения, технологии [Politické usměrňování konfliktů: postoje, řešení, technologie]. Москва: Аспект Пресс, 1997 (v ruštině).
- ⁵⁸ Viz Ахтамзян, Абдулхан А.: Обединение Германии, или аншлус ГДР к ФРГ [Sjednocení Německa anebo anšlus NDR k SRN]. Москва: МГИМО [Moskevský státní ústav mezinárodních vztahů], 1994 (v ruštině). Viz též Наринский, Михаил М.: Холодная война: Новые документы [Studená válka: nové dokumenty]. Москва: Памятники исторической мысли, 1995 (v ruštině). Viz rovněž Нежинский, Леонид Н. и кол.: Советская внешняя политика в годы „холодной войны“ [Sovětská zahraniční politika v době „studené války“]. Москва: Международные отношения, 1995 (v ruštině).
- ⁵⁹ Viz Колосов, Юрий, Кривчикова, Эмилия С. и кол.: Международное право [Mezinárodní právo]. Москва: Международные отношения, 1994 (v ruštině).
- ⁶⁰ Viz Герчикова, Ирина Н.: Менеджмент [Management]. Москва: Международные отношения, 1994/1995 (v ruštině).
- ⁶¹ Viz Vlassov, Evgueny [Jevgenij] A., Vasiliev [Vasiljev], Stanislav V.: All about MGIMO: Academic Yearbook. Moskva: MGIMO [Moskevský státní ústav mezinárodních vztahů], 1997, s. 62–63 a 74–90.
- ⁶² Viz Загорский, Андрей, Злобин, Анатолий А. и кол.: Содружество независимых государств: Процессы и перспективы [Společenství nezávislých států: procesy a perspektivy]. Москва: МГИМО [Moskevský státní ústav mezinárodních vztahů], 1992 (v ruštině). Viz též Solodovnik, Sergei [Sergej]: Crisis Management in the CIS: Whither Russia? Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1995.
- ⁶³ Viz Цыганков, Павел А.: Мировая политика: проблемы теории и практики [Světová politika: problémy teorie a praxe]. Москва: МГУ [Moskevská státní univerzita], 1995 (v ruštině). Viz též Международные отношения [Mezinárodní vztahy]. Москва: Новая школа, 1996 (v ruštině). Viz Гаджиев, Камалудин С.: Геополитика. Москва: Международные отношения, 1997 (v ruštině).
- ⁶⁴ Viz Malhotra, Vinay [Vinaj] Kumar, Sergounin [Sergunin], Alexander [Alexandr] A.: Theories and Approaches to International Relations. New Delhi: Anmol Publications Pvt. Ltd., 1997.
- ⁶⁵ Viz Новиков, Геннадий: Теории международных отношений [Teorie mezinárodních vztahů]. Иркутск: Irkutsk State University Press, 1996 (v ruštině).
- ⁶⁶ Viz Колобов, Олег А., Корнилов, Александр А., Макарычев, Андрей С., Сергунин, Александр А.: Процесс принятия внешнеполитических решений: Исторический опыт США, Государства Израиль и западной Европы [Proces přijímání zahraničněpolitických řešení: historické zkušenosti USA, Státu Izrael a západní Evropy]. Нижний Новгород: University of Nizhny Novgorod Press, 1992 (v ruštině). Viz též Sergounin [Sergunin], Alexander [Alexandr] A.: Post-Communist Security Thinking in Russia: Changing Paradigms. Copenhagen: Copenhagen Peace Research Institute, 1997, COPRI Working Papers, 4/1997.

- ⁶⁷ Viz Колобов, Олег А., Корнилов, Александр А., Сергунин, Александр А.: Документальная история арабо-израильского конфликта [Historické dokumenty arabsko-izraelského konfliktu]. Нижний Новгород: University of Nizhny Novgorod Press, 1991 (v ruštině). Viz též Корнилов, Александр А.: Меч и плуг Давида Бен-Гуриона [Меч а плух Давида Бен-Гуриона]. Нижний Новгород: University of Nizhny Novgorod Press, 1996 (v ruštině).
- ⁶⁸ Viz Носков, Виталий В.: Институты власти и внешняя политика США, 1901–1913 [Vládní instituce a zahraniční politika USA, 1901–1913]. Ст. Петербург: Наука, 1993 (v ruštině).
- ⁶⁹ Viz Колобов, Олег А. (из.): Актуальные проблемы американистики [Aktuální problémy amerikanistiky]. Нижний Новгород: University of Nizhny Novgorod Press, 1997 (v ruštině). Viz též Колобов, Олег А.: Политика США по отношению к Израилю и арабским странам на рубеже 80–90 годов XX века [Politika USA ve vztahu k Izraeli a k arabským zemím na přelomu 80. a 90. let 20. století]. Нижний Новгород: University of Nizhny Novgorod Press, 1995 (v ruštině).
- ⁷⁰ Viz Сергунин, Александр А.: США: Аппарат президента по связи с Конгрессом и внешняя политика [USA: prezidentská administrativa ve spojení s Kongresem a zahraniční politika]. Нижний Новгород: Volgo-Vaytsky Publishing House, 1990 (v ruštině).
- ⁷¹ Viz např. série Kosolapových statí o teorii mezinárodních vztahů v časopise IMEMO. Мировая экономика и международные отношения, 1–5/1998 a 11–12/1998.
- ⁷² Viz Antonenko [Antoněnko], Oksana: New Russian Analytical Centers and Their Role in Political Decision-making. Cambridge, Mass.: John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 1996, s. 42.
- ⁷³ Viz tamtéž, s. 40.
- ⁷⁴ Viz tamtéž, s. 45.
- ⁷⁵ Viz např. Манькин, Александр С., Роголев, Юрий Н., Язков, Евгений Ф. (из.): США и внешний мир [USA a vnější svět]. Москва: Moscow State University Press, 1997 (v ruštině). Viz též Манькин, Александр С., Роголев, Юрий Н., Язков, Евгений Ф. (из.): Новый курс Франклина Д. Рузвелта: последствия для США и России [Nový kurz Franklina D. Roosevelta: poselství pro USA a Rusko]. Москва: Moscow State University Press, 1996 (v ruštině).
- ⁷⁶ Viz Vlassov, Jevgenij A., Vasiljev, Stanislav V.: cit. dílo, s. 71.
- ⁷⁷ Viz Положение об учебно-методическом объединении высших учебных заведений Российской Федерации по образованию в области международных отношений при МГИМО МИД РФ [Postavení Společnosti vysokoškolských institucí Ruské federace pro studium mezinárodních vztahů při MGIMO MID RF]. Москва: МГИМО [Moskevský státní ústav mezinárodních vztahů], 1997, s. 3–4 (v ruštině).

Poznámka

- 1) Tato studie byla připravena s přispěním grantů pro společný výzkum Kodaňského ústavu pro výzkum otázek míru (Copenhagen Peace Research Institute – COPRI), výzkumného podpůrného programu (grant č. 10/96), a Společného programu demokratických institucí NATO.
- 2) První část této rozsáhlé studie byla uveřejněna v předchozím čísle časopisu Mezinárodní vztahy.